

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
STUDIUM HUMANITNÍ VZDĚLANOSTI

Anna Herda Wallo

**ZA ZAVŘENÝMI DVEŘMI: ETNOGRAFIE
DOMÁCNOSTI V CIUDAD JUAREZ, MEXIKO**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná

Praha 2019

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení a souhlas budou signovány vlastnoručním podpisem.

V Praze dne 4. 1. 2019

Podpis:

Děkuji Mgr. Hedvice Novotné za její vždy laskavé a podporující vedení mé práce. Zvláště pak za její ochotu a dobrou vůli se mnou práci dlouhé hodiny konzultovat. Také bych chtěla poděkovat svým informátorům za důvěru a otevřenost. Děkuji i svému manželovi a rodičům za trpělivou podporu.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	3
2.1	DOMOV	3
2.2	MATERIALITA DOMOVA	4
2.3	ZAMĚŘENÍ VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY	6
3	TERÉN A VZOREK.....	8
3.1	CIUDAD JUAREZ	8
3.2	DOMÁCNOST	9
3.2.1	OBYVATELÉ DOMÁCNOSTI A JEJICH KONTEXT	11
3.2.2	SOUČASNÁ KAŽDODENNOST DOMÁCNOSTI	12
4	REFLEXE VÝZKUMU.....	14
4.1	ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ	16
4.2	POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY	19
4.3	PRÁCE V TERÉNU, PRÁCE S DATY.....	20
4.4	ETIKA	21
5	OBÝVACÍ POKOJ	23
6	OBÝVACÍ POKOJ JAKO MÍSTO REPREZENTATIVNÍ	26
6.1	„NÁVŠTĚVNÍ MATERIALITA“ OBÝVACÍHO POKOJE.....	26
6.2	OBÝVACÍ POKOJ JAKO „VÝSTAVNÍ SÍŇ“	31
7	OBÝVACÍ POKOJ JAKO MÍSTO INTIMITY	35
7.1	MÍSTO ODPOČINKU A ZÁBAVY	35
7.2	MÍSTO PRACOVNÍ.....	39
7.3	MÍSTO KONZUMACE JÍDEL.....	44
8	VLASTNÍ POKOJ	48
8.1	POKOJ JAKO MÍSTO SOUKROMÍ.....	48
8.2	POKOJ JAKO SOUČÁST DOMÁCNOSTI.....	55

9	ZÁVĚR	59
10	LITERATURA.....	62

1 ÚVOD

V září roku 2017 jsme se s mým manželem vydali na sedm měsíců do Mexika, do města Ciudad Juarez, jako salesiánští dobrovolníci s mládeží. Spolu s mou vedoucí práce jsme se domluvily, že svůj bakalářský výzkum budu realizovat tam. Povahu a zaměření ovšem nebylo dopředu dost dobře možné přesně načrtnout. To jak z důvodu, že jsem nevěděla, co bude náplní mé práce jako dobrovolníka, a z toho plynoucí nemožnosti dopředu určit, ke komu nebo k čemu budu mít možný přístup. Tak ale i proto, že i když jsem si o výzkumném terénu před odjezdem zjišťovala řadu informací, nemohla jsem bez přímé a důkladné znalosti terénu smysluplný projekt svého výzkumu promyslet.

Po příjezdu do Ciudad Juarez se ukázalo, že nebudu mít skoro žádný volný čas. Náš program začínal ráno a končil pozdě večer. Na své intenzivnější zkoumání jsem si tak byla schopna najít čas až po Vánocích 2017, tedy zhruba po 4 měsících, co jsem již na místě pobývala. Podařilo se to jednak díky ochotě mého hlavního vedoucího, který mně a mému manželovi¹ dovolil využívat soboty a jiné kratší časy právě na terénní výzkum. Dále také proto, že zimní období bylo pro nás dobrovolníky volnější – byla dříve tma a měli jsme i méně práce.

Výsledné téma – povaha domova skrze jeho materialitu – jednou zmínila vedoucí mé práce. Stalo se tak ještě před odjezdem do Mexika, v rámci diskuzí možného uvažovaného výzkumu. Ani nevím proč, ale zpětně si vzpomínám, že jsem se mu docela dlouhou dobu bránila. Přišlo mi jako neatraktivní a nezajímavé, možná až trochu nudné. Naštěstí, po přečtení několika publikací na toto téma, jsem zjistila, že se v současné době z domova stává i sociálněvědně atraktivní terén výzkumu (viz Gibas 2017). Myšlenka domácnosti jako terénu mě nadchla. Ještě ve škole, v předmětu Terénní antropologická praxe, jsem si utříbila svůj zájem jednak o symbolickou antropologii, ale také o materiální kulturu. Tímto směrem se tedy nakonec vydalo mé bádání.

K terénu svého výzkumu jsem se dostala přes přátelské vztahy s Evženií. Ta bydlí ve sdílené domácnosti, kterou obývá devět lidí, propojených rodinnými svazky. Evženie mě uchvátila svou bezprostřední a stále veselou povahou. Osmělila jsem se a zeptala se, jestli bych s ní nemohla udělat rozhovor. To se odehrálo začátkem února. Až do našeho odjezdu na konci dubna jsem pak do domácnosti docházela na návštěvy a postupně se s členy

¹ Bylo nutné být většinou na návštěvy z různých důvodů doprovázena (např. bezpečnost, pravidla režimu dobrovolníků, způsob dopravy do domácnosti atd.).

domácnosti sbližovala. Díky Evženie jsem byla schopna postupně všechny členy domácnosti poznat a navštěvovat je, trávit s nimi volný čas i některé významné události, jako byla např. oslava narozenin nebo slavení Velikonoc.

Ve své bakalářské práci se tedy budu věnovat povaze domova na základě etnografického výzkumu domácnosti, do které jsem díky Evženie měla možnost nahlédnout.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Ve své práci nahlížím sociální realitu pohledem sociálního konstruktivismu. Ten tvrdí, že společnost je vytvářena člověkem a naopak, že člověk sám je jí utvářen (Berger a Luckmann 1999, s. 63). Vzájemný vztah člověka a společnosti je dialektický (tamtéž, s. 64), protože „*být součástí společnosti znamená podílet se na její dialektice*“ (tamtéž, s. 128).

Sociální konstruktivismus tvrdí, že výzkumník není mimo realitu, kterou zkoumá, ale právě naopak je této reality součástí, a sám ji ovlivňuje (Barša 2006, s. 34). Člověk a jeho jedinečný svět, tvořený v procesu socializace (Berger a Luckmann 1999), nahlíží realitu subjektivně. Sociální konstruktivismus přichází s relativizací poznání a nemožností nároku výzkumníka na zření objektivní reality (Barša 2006, s. 34). Výzkumníkem tvořená data jsou vždy subjektivní povahy, neb jsou výzkumníkovými interpretacemi (srov. Pauknerová 2014, s. 453). Vědecké poznání je relativní, protože: „*jak je možná sociální věda, která by byla hodnotově neutrální a objektivní, tedy která by nebyla nijak ovlivněna hodnotícími pohledy zkoumaných a výzkumníků ani jejich postavením v sociální struktuře?*“ (Barša 2006, s. 21-22). Výzkumník se „*vždy se dopouští "zkreslení" reality*“ (Berger a Luckmann 1999, s. 31) ve snaze tuto svou interpretaci reality popsat, protože jazyk, potažmo slova neodpovídají konkrétní zkušenosti.

Vědomí tohoto je dle Barši (2006, s. 34-35) příležitostí k reflexi pozice výzkumníka, respektive celé sociální vědy. Zároveň tak přestalo být pro vědu důležité popsat „objektivní realitu“, což dle sociálního konstruktivismu nelze. Podstatné je hledat významy (Geertz 2000, s. 15).

2.1 DOMOV

Domov je fenomén, který byl nazírán idylicky a romanticky, jako dobrý a příjemný (Gibas 2017, s. 256). A jako takový nebyl vystaven pro svou „neproblematicčnost“ a „banalitu“ (Vacková a kol. 2014, s. 17-18) vědeckému bádání. Avšak díky feministické kritice „maskulinního nastavení“ (tamtéž) společenských věd se nyní dostává domov, toto místo tolik specifické a komplexní, do jejich zorného pole. „*Mluvíme-li o domově, máme na mysli skutečně mnohvrstevnatý koncept, který odkazuje jak k prostoru, tak k idejím a představám, k emocím a přináležení*“ (tamtéž).

V procesu hledání tématu pro svůj bakalářský výzkum jsem se seznámila s textem od Petra Gibase (2017), který předkládá přehled o vývoji studií domova a o jeho současném zkoumání. Gibas (tamtéž, s. 262) ve svém textu odkazuje k cestě, kterou si studia domova prošla, a předestírá celou řadou změn, zvláště pak vývoj v rovině onto-epistemologické. Z domova se tak s obraty, kterými si prošly sociální vědy, stává postupně nejen téma, ale i terén výzkumu (tamtéž). Zvláště mě inspirovalo, jak Gibas definuje domov jako „*komplexní výslednici průsečíků*“ různých témat, sil a struktur, které se v prostoru domova protínají (tamtéž, s. 263). Uvědomila jsem si, že pojmout domov jako terén pro svůj výzkum a v rámci toho se snažit nahlédnout, jaké síly a témata se v něm protínají, bude ideální zaměření mého výzkumu.

Mary Douglas nabádá, že domov může být, na rozdíl od dřívějšího usuzování, místo hierarchické, nešťastné až tyranské (Douglas 1991). Domov se „*konceptuálně rozšiřuje z místa existenčního ukotvení člověka na komplikovaný prostor přináležení i odcizení, intimity i násilí, touhy i obav*“ (Blunt a Varley 2004, s. 3 podle Gibas 2017, s. 254). Clapham dále upozorňuje, že ve chvíli, kdy budeme vnímat domov jako vztah k místu, zapomínáme na vnímání prostoru samotného (Clapham 2011, s. 374 podle Vacková a kol. 2014, s. 38). Gibas (2017, s. 258) říká, že „*je třeba domov chápat jako prostor materiální i imaginární, prodchnutý emocemi, neustále v rámci každodennosti konstruovaný a vyjednávaný a zároveň prožívaný jako mnohvrstevnatý a nejednoznačný*“.

2.2 MATERIALITA DOMOVA

Daniel Miller (1998a, s. 3) podotýká, že stejně jako domov, byla i materialita v minulosti spatřována jako cosi „triviálního“. Ač změna od tohoto smýšlení započala již v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, až v současné době můžeme vidět „renesanci“ zájmu o ní (Pauknerová 2014, s. 440). Teoretikové materiální kultury přišli s názorem, že „*sociální svět je utvářen materialitou stejně tak, jako je ona sama jím utvářena*“ (Miller 1998a, s. 3).

Pauknerová (2014, s. 441) přichází s nabídkou symetrického přístupu – epistemologického a etického přístupu pro zkoumání materiality domova. Symetrický přístup se snaží odstraňovat dichotomii a hierarchičnost mezi lidskými a ne-lidskými aktéry, v tomto případě mezi lidmi, místy a předměty, a tím lépe nahlédnout „*mnohvrstevnatou problematiku domova*“ (tamtéž, s. 439). Tento přístup bere aktéry jako rovné (pro účely

analýzy) a jejich eventuální hierarchii vystavuje dle významu v aktéřské síti (tamtéž, s. 442). Dává jim *agency* – schopnost jednání. Aktéry se tak stávají i „*věci, které tvoří domov, představy o ideálním domově, vzpomínky, společenská kampaň...*“ (tamtéž, s. 452). Věci jsou němé, ale mají schopnost komunikovat (Olsen 2010 podle Pauknerová 2014, s. 452). Proto Pauknerová nabádá výzkumníky, aby se pokusili „*naslouchat hlasu věcí*“ (tamtéž, s. 453). Ač vzápětí přiznává, že takovéto nazírání je obtížně uchopitelné, zvláště proto, že chybí propracovanější koncepty (tamtéž).

Podle Clamhama (2011, s. 365) mají *agency* aktéři právě z jednotlivých spojení na síti vztahů mezi těmito aktéry. Jsou to právě tyto vztahy lidských a materiálních aktérů, které by se měl výzkumník snažit „*vysledovat*“ (tamtéž). Takto se pak z materiálních předmětů nestanou pasivní hráči bez *agency* (tamtéž, s. 366).

Douglas s Isherwoodem (1996, s. 12) v intencích symbolické antropologie říkají: „*předměty, kterými se obklopujeme, tvoří fyzické, viditelné prohlášení o hierarchii hodnot, ke kterým se jejich vlastníci hlásí*“. Rozumí předmětu jako symbolu, který nese svůj význam. Lidé komunikují s okolním světem právě skrze tyto předměty.

V inspiraci symbolickou antropologií nahlíží Vacková a kol. (2014, s. 148) na předměty jako na „*úschovny sociálních a kulturních významů*“. Tyto významy ale k předmětu nejsou pevně navázány, jsou spojeny kontextem, v kterém se předmět používá (tamtéž). Dále říkají, že abychom porozuměli tomu, jaký význam je k věci navázán, je „*podstatné zachytit jeho jedinečnou „trajektorii” spojenou s interpretací a jednáním, ke kterým se v rámci domácnosti váže*“ (tamtéž, s. 149). K tomu, abychom z „úschovny“ mohli něco odnést, musíme porozumět kontextu, v kterém byly významy do úschovny uloženy, musíme najít klíč.

Annemarie Money (2007) se zabývala ve své práci předměty v obývacím pokoji. Jako významné vnímala, že po zaměření pozornosti na význam předmětů se ukázala komplexita vztahu mezi lidmi a předměty (s. 375). Dále pak tvrdí, že předměty mohou pro aktéry něco znamenat „*na více úrovních, nesou kombinaci významů*“ (Money 2007, s. 373). Zároveň zdůrazňuje, že lidé nejsou jen pasivní konzumenti, naopak jsou „*aktivní producenti významů skrze každodenní vztahování se*“ k těmto věcem (tamtéž, s. 375). Clapham (2011) zdůrazňuje že, mezi lidskými aktéry a materialitou domova je dialog. Dále Vacková a spol. shrnují, že „*svou relativní trvalostí v čase se mohou materiální struktury podílet na reprodukci praktik a významů, mohou se ale také významně podílet na jejich změně*“ (tamtéž, s. 39).

Daniel Miller mluví o materialitě domova jako o materialitě „za zavřenými dveřmi“ (Miller 2001d). Domnívá se, že domácnost, respektive život, který se za jejími dveřmi odehrává, je nejdůležitějším místem pro materiální studia (tamtéž, s. 3), protože „je to právě materiální kultura našeho domova, která je jak naším přivlastňováním širšího světa, tak zároveň reprezentací našeho soukromého světa“ (tamtéž, s. 1).

Metaforu „zavřených dveří“ používá ve své diplomové práci i Jana Tůmová (2006). Pracuje s obdobným teoretickým zázemím, které jsem zvolila pro svou bakalářskou práci, nicméně cílí primárně k analýze domova ve vztahu k návštěvám. Sleduje ovšem výhradně reflexe aktérů prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, a to v kulturně odlišném terénu. Bylo pro mě nicméně zajímavé sledovat, že v některých momentech docházíme k podobným interpretacím.

2.3 ZAMĚŘENÍ VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Skrze literaturu o studiu domova a materiality, s kterou jsem se postupně seznamovala, se pozvolna začal vyjasňovat směr mého bádání. Inspirována výše uvedenými autory, ač nejen jimi, jsem se rozhodla studovat materialitu domova a odkrývat, jaké významy s sebou předměty v ní nesou. Zvolila jsem pro své zkoumání přístup etnografování, který je pro materialitu domova i pro antropologii typický (viz kapitola reflexe výzkumu).

Ve své práci se nicméně nakonec nezaměřuji ani tak na to, co je pro mé aktéry domov a jak je z domu ve smyslu fyzické entity domov utvářen (byť moje otázky v polostrukturovaných rozhovorech k těmto tématům směřovaly a výslednou prací se nutně toto téma kontextově prolíná). Jde mi však spíše o to, jak je utvářena domácnost, kterou Miller (2001d, s. 12) uvažuje jako spojnicí mezi sociálními, emočními a materiálními vztahy jejích aktérů. V souladu s Millerem se mi zdá, že pojem domácnost umožňuje lépe uchopit sociální vztahy aktérů, zároveň ale nezabraňuje sledovat je skrze materialitu domova/domu.

V rámci analyzování dat, která jsem vytvořila, jsem se rozhodla zaměřit se zvláště na materialitu obývacího pokoje, který se v procesu analýzy vyjevil jako průsečík celé domácnosti (viz empirická část) (srov. Gibas 2017, s. 255). Domácnost, která je předmětem mého zájmu, je obývána rozšířenou rodinou a adekvátně tomu je rozložena do několika společných (obývací pokoj, dvorek) a samostatných částí (dále „vlastní pokoje“). V průběhu výzkumu se ukázalo, že materialita obývacího pokoje a významy s ní spojené jsou v živém

dialogu s vlastními pokoji jednotlivých rodin a tento dialog jsem do výsledné interpretace zahrnula také.

Bakalářská práce, kterou předkládám, se tedy v souhrnu zaměřuje na tyto výzkumné otázky:

Čím je pro obyvatele sledované domácnosti jejich obývací pokoj?

Co se v obývacím pokoji odehrává? Jací aktéři (lidští i ne-lidští) se na tomto dění podílejí?

Čím je pro obyvatele domácnosti v kontextu obývacího pokoje jejich vlastní pokoj?

Jaké významy nesou předměty v obývacím pokoji a v pokoji vlastním?

3 TERÉN A VZOREK

3.1 CIUDAD JUAREZ

Pro porozumění povaze zkoumaného terénu je nezbytný popis kontextu města Ciudad Juarez, ve kterém se domácnost nachází:

Ciudad Juarez, největší město státu Chihuahua v Mexiku, leží na hranicích s Texasem. Státní hranice odděluje Ciudad Juarez od texaského El Pasa. Pro svou polohu v Chihuahuanské poušti v něm panuje pouštní klima s extrémními teplotami.

O faktorech, které se podílely na dynamice města Ciudad Juarez, píše Enríquez Acosta (2009) ve své eseji o pohraničních městech na severozápadě Mexika. V eseji analyzuje vliv migrace na vývoj těchto měst. Tvrdí, že celý severozápad Mexika se ve dvacátém století začal proměňovat kvůli montážnímu průmyslu, urbanizaci a stálému vysokému populačnímu růstu (tamtéž, s. 445). Přímo na hranicích s USA nacházíme specifický typ měst. Tři s největším počtem obyvatel jsou Ciudad Juarez, Tijuana a Mexicali (tamtéž).

Enríquez Acosta uvádí, že se do pohraničních měst během dvacátého století začali stěhovat lidé z jižnějších částí Mexika. Bylo tomu tak hlavně kvůli pracovním nabídkám, které nabízely nově vznikající *maquiladoras*, montážní továrny většinou z cizích zemí, zvláště pak z USA. Zároveň další lidé přicházeli s přáním hranici s USA překročit. Tato města poskytovala ekonomickou prosperitu, ale i příležitosti k obchodu s drogami (tamtéž, s. 446). V Mexiku „až do počátku šedesátých let našeho století žila větší část obyvatel země na venkově. A venkov byl zásadní oblastí zaměstnanosti, ale také bohatství země“ (Kašpar 2009, s. 290).

Populace pohraničních států vzrostla od roku 1930 z 2,1 milionu na 16,6 milionu v roce 2000 (Enríquez Acosta 2009, s. 446). Nárůst obyvatel byl zvláště v pohraničních městech, protože právě tam se migrace soustředila, a nikoli tolik do pohraničních států jako takových (60 % lidí žije v jednom ze tří výše zmíněných měst a přibližně 40 % obyvatel se narodilo v jiném státě (tamtéž, s. 447)). Spolu s migrací byl již zmiňovaný populační růst náročný pro městské plánování (tamtéž, s. 446). Zvláště když některé čtvrtě města jako by vyrostly „přes noc“. S tím přišlo pak ruku v ruce násilí a chaos (tamtéž).

V pohraničních městech jsou znát velké ekonomické rozdíly mezi bohatými a chudými: „50 % domácností pobírá pouze 13,6 % z celkových příjmů města [...] naopak 10 % obdrží 48 %. [...] Nejzranitelnější jsou ti, kteří bydlí v chatrných domech z materiálů vyřazených

lokálními továrnami, pracující jako dělníci a lidé s nízkým vzděláním.“ (tamtéž, s. 448). Roli hraje i to, že platy, které dostávají zaměstnanci v továrnách, jsou v kontrastu k platům v USA velmi nízké (tamtéž, s. 446).

Mimo jiné průmyslová činnost, nákladní doprava, nedostatečná kanalizace a odvodňování zhoršují životní prostředí a způsobují záplavy ve městech (tamtéž, s. 449). Města se také potýkají s nedostatkem pitné vody, způsobeným rychlým nárůstem obyvatelstva a vzrůstající spotřebou vody továrnami (tamtéž).

Zájem o novou půdu ze strany přicházejících nebo poptávka po půdě na výstavbu nových továren, zvyšuje její cenu. Pro dělnickou vrstvu je proto velmi obtížné dosáhnout na vlastní bydlení (tamtéž, s. 450). Dochází tak k případům, kdy je půda zabírána neformálně (tamtéž, s. 449), což zároveň způsobuje další chaos a nenapomáhá to úřadům městskou výstavbu plánovat nebo poskytovat obyvatelům základní služby (tamtéž, s. 449).

Město Ciudad Juarez má samo asi 1 430 000 obyvatel (Plan Estratégico de Juárez 2018), zatímco v roce 1960 jich bylo kolem 277 000 (Enríquez Acosta 2009, s. 453). Většina migrantů do Juarezu přišla z jiných mexických států, například Coahuila, Durango, Zacatecas nebo Veracruz (tamtéž, s.453).

Město je sociálně a ekonomicky velmi diverzifikováno. Enríquez Acosta popisuje prostorové vyjádření tohoto rozdělení, kdy západní a jihovýchodní čtvrtě města jsou mnohem chudší (tamtéž, s. 454). Odhady z roku 2003 tvrdí, že zhruba 15 % obyvatel žije v extrémní chudobě. Až 41 % obyvatel Ciudad Juarez žije ve stísněném či přeplněném bydlení (tamtéž, s. 454).

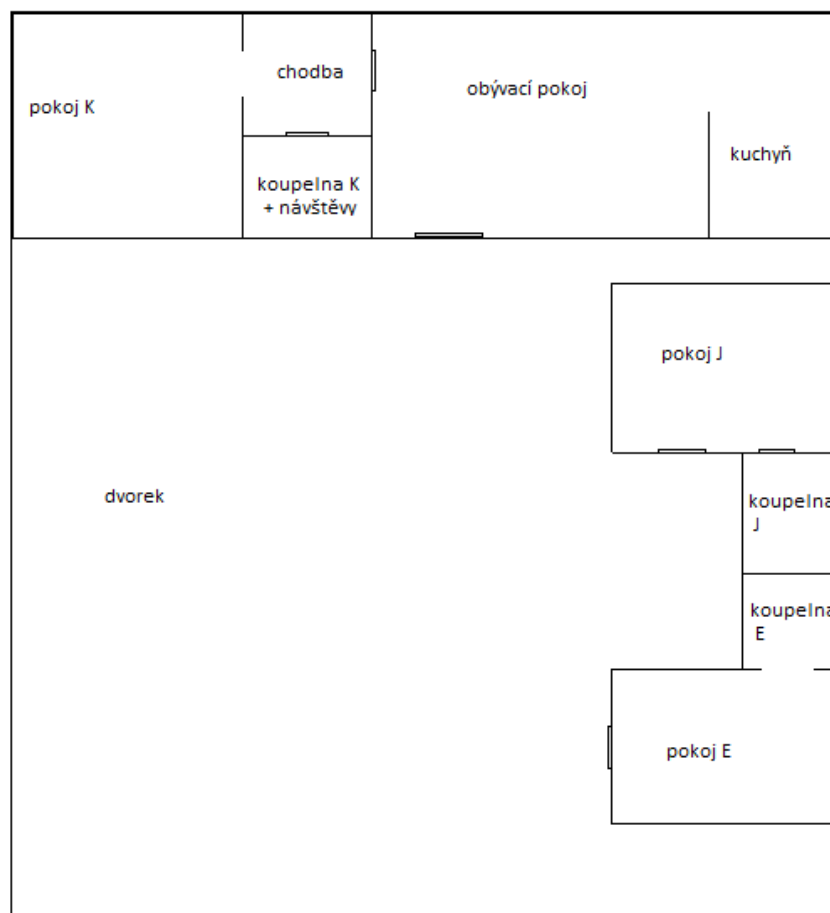
3.2 DOMÁCNOST

Domácnost, kterou jsem zkoumala, leží v jihozápadní části města Ciudad Juarez. Čtvrť, v níž se nachází, je relativně nová – před dvaceti lety se na tomto místě pásly kozy a prasata, jak vzpomíná jedna z aktérek. Nyní je celý prostor sousedství domácnosti zaplněn domy. Ty jsou většinou postaveny z betonových cihel a tvoří tak betonové kvádry – domy, někdy s omítkou, jindy bez. Dvoupatrový dům je zde výjimkou. Budovy nemají mnoho oken, vstupní dveře do domu bývají plechové. Budovám předchází hliněný dvorek, vzácně i vybetonovaný. Nenajdeme zde mnoho zeleně, extrémní klima a půda nejsou pro vegetaci příznivé. Ploty tvoří drátěné pletivo nebo jiný materiál, kupříkladu dřevěné palety či desky. Hlavní silnice, která sousedstvím prochází, je asfaltová, cesty, které z ní uhýbají, však

prašné. Po ulicích pobíhají psy, válejí se tu odpadky i pneumatiky a všude je prach a písek z nedalekých písečných dun.

Na chodnicích, pokud jsou, si prodejci rozkládají svůj vlastní secondhand. Často se jedná o oblečení a různé jiné věci z domova. Na rohy ulic jsou ráno přistaveny pojízdné stánky s rychlým občerstvením, většinou jde o místní burrito a plechovky Coca-Coly.

Pozemek domácnosti je obdélníkovitého půdorysu (k lepší orientaci poslouží náčrt na Obr. 1). Stojí v písečném svahu, který není zpevněn a hrozí mu tak nebezpečí sesuvu půdy. Proto není zkolaudován. Na pozemku se nachází tři budovy.

Obr. 1 Půdorys pozemku domácnosti

Základní budova byla postavena nejdříve. Vznikla zvětšením a rekonstrukcí původní stavby. Pokoj E byl postaven asi před patnácti lety z projektu městské samosprávy. Pokoj J byl postaven jako poslední, před sedmi lety, a obyvatelé ho financovali i stavěli sami.

V základní budově je umístěn obývací pokoj s kuchyní, kterou využívají společně všichni obyvatelé. Dále pak i ložnice a koupelna K. Nad hlavní budovou je jeden pokoj

v prvním patře, se stejným půdorysem jako pokoj K, ale není dostaven. Přes dvorek jsou pokoje J a E. Každý pokoj má svou vlastní koupelnu.

Všechny budovy na pozemku jsou z betonových cihel. Dvorek byl před dvěma lety vybetonován, původně byl hliněný. Na dvorku roste jeden strom, který obyvatelům poskytuje stín.

3.2.1 OBYVATELÉ DOMÁCNOSTI A JEJICH KONTEXT

Tři rodiny², které v domácnosti společně bydlí, jsou navzájem propojeny rodinnými vztahy. Jádrem rozšířené rodiny jsou manželé Karla (62) a Konrád (70), které označuji jako rodinu K³. Dále pak jejich syn Jan (32) s manželkou Jitkou (30) a dětmi Jonášem (13) a Jozefem (2), rodina J. Poslední rodinu tvoří Evženie (38), snacha manželů K, a její dvě děti, Ester (17) a Eduard (15), rodina E. Manžel Evženie Emanuel (36) před dvanácti lety emigroval do USA a zanechal manželku a děti u svých rodičů. Stejně tak do USA odešly dvě další dcery manželů K.

Pokusím se nyní poskytnout kontext soužití v domácnosti prostřednictvím stručného přiblížení historie rodin:

Manželé K se přistěhovali do Ciudad Juarez z venkova zhruba před 25 lety. Původně žili na ranči, vzdáleném jižně od města asi dvě desítky hodin jízdy autobusem. V rozhovorech vzpomínají, že do Ciudad Juarez vyrazili za prací. Zvláště výhodné byly nabídky pracovního uplatnění i pro Karlu, kterých pro ženy na venkově bylo pomálu. Na cestu se ale vydali i kvůli lepší budoucnosti svých čtyř dětí, zvláště pak kvůli jejich studiu.

V Ciudad Juarez nejdříve rodina bydlela u Karliny sestry. Po asi šestiletém soužití se manželé Karla a Konrád rozhodli osamostatnit a koupili si pozemek na periferii města (současný pozemek domácnosti). Na pozemku se nacházela menší zchátralá budova, kterou Konrád se syny zvětšil a zrekonstruoval. Vznikla tak základní budova, do které se rodina se do přestěhovala.

Před osmnácti lety se k jejich synovi Emanuelovi, respektive k celé rodině, přistěhovala jeho přítelkyně Evženie. Do Ciudad Juarez přišla pracovat v patnácti letech se svou sestrou,

² Pojem rodina používám v aktérském významu. Aktéři o své nukleární rodině mluvili jako o rodině. Ostatní členy domácnosti většinou neoznačovali pojmem rodina (resp. širší rodina), spíše pojmenovávali konkrétní příbuzenské vztahy (např. tchýně).

³ Rozhodla jsem se o anonymizaci jmen informátorů a pojmenovala jsem je jinými křestními jmény, s tím, že v jedné nukleární rodině začínají stejným písmenem, které se pak stalo jejich „příjmením“. Tyto jsou K, E, a J.

také z venkova. Po čtyřech letech společného soužití s Emanuelem, ze kterého vzešly dvě děti, se Emanuel vydal do USA. V USA již v té době byly dvě jeho sestry.

Syn Jan si před pěti lety domů přivedl přítelkyni Jitku a jejího syna Jonáše. Jitka se narodila na venkově, a ještě jako malá se s rodiči přestěhovala do Ciudad Juarez. Z předchozího vztahu má syna Jonáše, jeho otec ale odešel do USA. Nyní s Janem mají dvouletého syna Jozefa.

3.2.2 SOUČASNÁ KAŽDODENNOST DOMÁCNOSTI

Ve čtyři hodiny se probouzí Konrád a Jan, odcházejí do práce. Konrád jde na autobus, který ho zaveze až do továrny, aby v sedm začal pracovat jako montážní dělník. Jan odjíždí autem do jiné továrny, kde je ale pro svůj titul inženýra na vyšší pozici. Oba v práci snídají i obědvají. V pět vstává Karla a odchází na autobus, který odjíždí po sedmé hodině. Pracuje jako pomocnice v domácnosti u několika rodin. V šest se probouzí Evženie, jde se vysprchovat. Za půl hodiny probudí děti, aby vstávaly do školy. Ester se jde mýt k babičce a dědovi do koupelny, protože v koupelně rodiny E teče jen studená voda. V koupelně pak Ester vystřídá Eduard. Společně po sedmé hodině odcházejí na autobus. Snídají až ve škole. Evženie své děti doprovází do školy a následně pokračuje do práce také jako pomocnice v domácnosti. Pakliže ten den nepracuje, vrací se zpět domů.

Jitka vstává, až když se probudí Jozífek. Čeká pak na Evženii, až se vrátí, aby společně okolo deváté hodiny posnídaly v kuchyni. V Jonášově škole mají dvousměnný provoz, a protože on chodí na odpolední výuku, dopoledne spí. Někdy však snídá s mámou a Evženií společně.

Po snídání ženy stráví dopoledne uklízením kuchyně, obývacího a dvorku, a poté i svých vlastních pokojů. Když je Evženie v práci, uklízí společné prostory Jitka sama. V jednu odchází Jonáš do školy.

Kolem tří hodin odpoledne přijíždí Ester a Eduard domů, Jitka jim dá jíst, co uvařila. Evženie se vrací zhruba v pět. Ester si v té době dělá úkoly u kuchyňského stolu a Eduard je na počítači v obývacího nebo venku s kamarády. Evženie si dá také uvařené jídlo a povídá si s Jitkou nebo Ester v kuchyni, často s puštěnou televizí. Poté přichází z práce Konrád, nají se jídla a jde se na chvíli natáhnout na postel, zapne si k tomu televizi.

Jan v pět přijíždí z práce, uchýlí se do pokoje, kam mu Jitka přinese jídlo, a on ho konzumuje u sledování televize. Kolem sedmé odjíždí autem pro Karlu, někdy společně s Jitkou, pro Karlu, aby ji vyzvedl z práce. Poté přichází Jonáš ze školy. Ester je ve svém

pokoji a leží na posteli, prochází novinky na mobilu, někdy se svou mámou zároveň ještě sleduje televizi. V osm přijíždějí Jan s Jitkou a Karlou. Karla se odebírá večer, často spolu s Evženií, Eduardem a Ester. Jitka se uchýlí do svého pokoje. Postupně se každý přemístí do svého pokoje, aby šel následně spát.

4 REFLEXE VÝZKUMU

Ve svém zkoumání jsem praktikovala etnografii, tedy terénní výzkum typický pro sociokulturní antropologii. Proces etnografování umožňuje celistvé uchopení problému (Stöckelová a Abu Ghosh 2013). Požaduje po výzkumníkovi dlouhodobý pobyt v terénu. Díky tomu je etnograf v dialogu s terénem, může upravovat své zaměření, svou výzkumnou otázku, svou strategii. Dále se také minimalizují možná nedorozumění, která mohou vyvstat jak na straně výzkumníka, tak na straně aktérů (Nedbálková 2007, s.122). Daniel Miller podotýká, že: „*etnografie může vést k mnohem hlubšímu nahlédnutí do života lidí než jen to, co o sobě říkají. Etnografie používaná pro studium materiální kultury klade důraz na pečlivé pozorování toho, co lidé skutečně dělají, a zvláště pak s věcmi*“ (Miller 2001d, s. 12).

Kombinovala jsem techniky zúčastněného pozorování, rozhovory formální i neformální a etnografické procházky. Dále jsem pořizovala fotografie či videa z domácnosti, nahrávala rozhovory a dělala si zápisky do terénního deníku.

Nyní předkládám ukázkou svých intervencí ve sledované domácnosti, kterou jsem, inspirována Geertzem (2000), zrekonstruovala do zhuštěného popisu na základě svých terénních poznámek a vzpomínek. V intencích reflektivního výzkumu nelze opomenout na mou přítomnost v terénu jako „specifického činitele“ (Stöckelová a Abu Ghosh 2013, s. 10):

„Přicházím jako obvykle na návštěvu za Evženií, přiblížím se k plechovým vratům. Nahlédnu dovnitř škvírkou ve výšce obličeje, není-li někdo poblíž. Dva psi na dvorku zbystří, rychlými skoky se octnou u branky a štěkají o překot. Toť pro obyvatele zvuk zvonku, neb za malou chvíli se ze dveří obýváku na protější straně dvorku vynoří Evženie, oznamující, že „už jde“. Zavře za sebou, aby dovnitř nevběhli psi. Ujde takových čtyřicet kroků k brance, otevírá a vlastním tělem brání psům, aby nevyběhli ven. Já se snažím přes tuto živou masu přátel i nepřátel prosmýknout dovnitř. Moje snaha ale končí nezdárně. Pes Smeták, který dostává svému jménu vzhledem, proklouzává ven na prašnou ulici. Následuje přátelské políbení s Evženií na tvář a venkovní část vítacího rituálu je za námi.

Naopak před námi, přes vybetonovaný dvorek stojí budova, ve které se ukrývá obývací pokoj a kuchyň. Po pravé ruce pak nahlédnu dveřmi do pokoje Evženie a jejích dětí, jehož většinu zabírá manželská postel, na které leží Ester, v uších sluchátka, v ruce mobil a u toho pozoruje puštěnou televizi. Zamávám na ni. Po pár krocích směrem ke kuchyni se dostávám do středu dvorku, skláním hlavu

pod prádlem sušícím se na natažených šňůrách. Kdybych zde sama bydlela, mohla bych jen podle prádla na šňůrách poznat, který den v týdnu zrovna je. Z pravé strany se z otevřených dveří dalšího pokoje na dvorku ozve pozdrav. Je to Jitka. Mezitím jsem na dvorku již osiřela, neboť Evženie je dávno v kuchyni a hledá, co by tam pro mě našla k jídlu, aby splnila druhou část vítacího rituálu. Rychle tedy dojdu zbytek kroků a otevírám dvojité dveře do obývacího pokoje.

Vejdu, pozdravím se s dalšími osobami, které jsou v obývacím pokoji. Někdy se na mou počest ještě přišourá z pokoje Ester nebo Jitka s Jozífkem. Usadím se na pohovku v obývacím pokoji a mám tak alespoň trochu výhled do kuchyně, a tedy možnost pozorovat hostitelku.

Sedím a čekám, můj zrak kmitá po předmětech v pokoji. Vedle křesla je stůl s počítačem, na kterém běží nějaké dětské animované video. Chvilí se koukám, pozoruji tančící kachňátka, hudba je ovšem ztišená. Snažím se, zabořena v gauči, nahlédnout za přepážku, která kuchyň s obývacím pokojem odděluje. Vidím však jen míhající se hlavičku Evženie. Nad mou hlavou visí dva obrazy květin, a hned vedle jedna květina umělá. Naproti mně, na zdi, je vedle větráku na klimatizaci černobílá fotografie dvou dětí na oslíku. Jako častý host již vím, že se jedná o starou fotografii dvou synů majitelky domu.

Zakývám nohama a ony hladce kloužou po každé ráno čistě vyčištěné dlaždičkové podlaze. Vymyslím téma k rozhovoru, volám ho přes přepážku a čekám na odpovědi. Zvědavě vstanu a po třech delších krocích se ocitám u průchodu mezi přepážkou a ledničkou, u vstupu do kuchyňské části. Nyní se mi naskýtá neomezený pohled na dění tady. Koukám, že na stole má Ester ještě rozložené učení.

Nicméně Evženie má touto dobou tortillu nebo toust již ohřáté, vodu na čaj vroucí. Pokládám na stůl pytlíček se sladkým pečivem, jako drobnou pozornost rodině – naštěstí už vím, co mají nejraději. Usedám k jedné ze tří plastových židlí u bílého kuchyňského stolu bez ubrusu. Evženie otáčí televizi na přepážce, abych také viděla, a ladí program. Dávají, ostatně jako každý den v týdnu v šest, telenovelu Svit měsíce. „Obraz je zrnitý, protože fouká,“ říká přicházející Ester a sedá si k nám. Evženie, její máma, vstává a začíná jí ohřívát večeri, tortillu.

Přibíhá Eduard, syn, volá na mámu, kde že má svou kšiltovku, a že jde ven za klukama. Evženie volá zpět, že „do osmi doma“, ale to už Eduard dávno zmizel.

Za hodinu přijíždí z práce Karla a syn Jan, který ji jel vyzvednout. Karla vstupuje do obývacího pokoje, na rozdíl od Jana, který z auta plynule přechází do svého pokoje. Tam bude i večer a dívat se u toho na fotbalový zápas. Když mě Karla upozoruje, celá se rozradostí. Míří do kuchyně, kde si na plynovém sporáku začne ohřívat tortilly k večeři, koutkem oka však pozoruje dění v televizi a s Evženií a Ester ho komentuje. U toho se mě stíhá ptát, jak se mám.“

Na takovéto návštěvy jsem, respektive jsme s manželem chodili relativně často. Z většiny jsem si poté zapisovala terénní poznámky, ať už se jednalo o takovouto večerní návštěvu, dopolední kávu, oslavu narozenin nebo třeba nedělní oběd. Do domácnosti jsme docházeli jednou až třikrát týdně. V různých časech na různě dlouhou dobu. Časově nás velmi limitoval náš dobrovolnický program, režim dne, nutná doprava do domácnosti a komplikace s tím spojené. Někdy jsme přišli kvůli rozhovoru, jindy jsme celou dobu byli součástí trávení volného času a kupříkladu jsme společně sledovali televizi, jedli chipsy a pili Coca-colu. Jindy jsme naopak pomáhali s činnostmi kolem domácích prací např. s přípravou oběda. Nicméně právě díky tomu, že jsme někdy zaskočili jen na čaj a jindy jsme v domácnosti strávili skoro celou sobotu, jsem byla schopna pokrýt pozorováním většinu dne a týdne. A tím i každodennost obyvatel. Zároveň pak i chvíle nekaždodenní, výjimečné, posvátné. Náš vztah se každou návštěvou prohluboval a umožňoval větší důvěru a upřímnost.

4.1 ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ

Zúčastněné pozorování, hlavní technika tvorby dat v etnografickém výzkumu, probíhá tak, že výzkumník přebývá v terénu, zapojuje se do jeho aktivit a zároveň systematicky prostředí sleduje a zapisuje si z toho terénní poznámky. Já jsem se tedy snažila situace pozorovat a zároveň participovat na činnostech, které se v mé přítomnosti odehrávaly. Většinu času jsem byla účastna dění v obývacím pokoji, protože tam jsem byla jako host usazena. Párkrát jsem byla s aktéry i mimo domácnost, například v obchodě. Snažila jsem se nahlížet konkrétní situace dle metody AEIOU (Heřmanský a Lindová 2017). Metoda pomáhá vidět situaci v její komplexnosti. Pozorovatel se má soustředit na jednání aktérů, na

to, jak prostředí vypadá, na jednotlivé aktéry a na jejich vztahy. Dále se pak přidává i faktor času.

Postupně jsem se, dle principu metody Spradleyho trychtýře (Spradley 1989 podle Hendl 1999), začala ve svém pozorování více soustředit na materialitu. Zajímalo mě prostor, ve kterém se nacházím a jednotlivé předměty v něm. Dále pak, kdy a jak aktéři s předměty zachází a k čemu (Miller 2001d, s. 12). Někdy jsem své otázky z pozorování, které mě napadaly, verbalizovala do otázek na aktéry. Například: „Proč už tu není ta skříňka, co tu bývala?“

Aktivita, které jsem v rámci zúčastněného pozorování podnikala, byly přímo úměrné postupnému sblížení se s aktéry. Od mé první návštěvy, kdy jsem byla usazena ke stolu a byla jsem hostitelkami obsluhována, k situaci, kdy jsem byla požádána, jestli bych nepřišla dříve a nepomohla s přípravami na oslavu. Většinou se činnosti děly uvnitř domácnosti.

V rámci zúčastněného pozorování jsem prováděla neformální rozhovory. Ty byly součástí přirozené konverzace při návštěvě. Témata odrážela informátorovu každodennost, jeho starosti a radosti a dávala mi tak lepší možnost mu porozumět. Obsah a kontext neformálních rozhovorů jsem si zkratkovitě zapisovala do svého notýsku a poté přepisovala do terénních poznámek.

Abych docílila toho, že se co nejvíce přiblížím materiální rovině, zvolila jsem, mimo rozhovorů a pozorování, metodu *go-along ethnography*, jejíž cílem je co nejvíce pochopit realitu informátora a vžít se do ní za pomoci komentovaného doprovázení informátora například do práce (viz Kusenbach 2003). Tu používají pro svůj výzkum i Vacková a kolektiv (2014), ač si ji mírně upravili a jejich verze se spíše blíží verzi mé. Doprovázeli své informátory po jejich bytech, nechali si vyprávět příběhy předmětů a žádali informátory, aby jim ukázali, jak s danými předměty zacházejí.

Já jsem se pokusila o totéž, nicméně v rámci možností, které jsem měla. Metodu budu nazývat etnografickou procházkou. Poprosila jsem své informátory, zda by se na okamžik nemohli stát mými průvodci po domácnosti, jako bych tu nikdy nebyla a všechno mě zajímalo.

V průběhu procházení domácnosti mi bylo vyprávěno o celém pozemku, jednotlivých místnostech a předmětech v nich. Někteří informátoři se vžili do role průvodce jednoduše, jiným to skýtalo určité problémy, a tak jsem je musela ke komentářům předmětů mírně ponoukat. Byla jsem to tedy pak já, kdo rozhodoval o tom, co je v pokoji důležité a hodno okomentování, nikoli informátor. Zároveň je ale potřeba zmínit, že mnoho předmětů, pro mé

zkoumání zajímavých, sami informátoři pokládali za nezajímavé, všední, nehodné „příběhu“ (např. pračka, šmouha na zdi), ale vnímala jsem potřebu se dotazovat i po nich (Vacková a kol. 2014, s. 40; Lutherová 2010, s. 620; Miller 1998a, s. 13). Protože ač to sami informátoři nemuseli verbalizovat, mohla ta konkrétní věc být v jejich životě důležitá (Miller 1998a, s. 13).

Tato metoda mi poskytla možnost slyšet o věcech (respektive se po nich ptát), o kterých by za normální návštěvy bylo často nepřírozené mluvit, a zároveň vidět nakládání aktérů s předměty. Požadavek na etnografickou přirozenost tak nebyl naplněn (Vacková a kol. 2014, s. 42), ač procházka byla svou jinakostí oddělena od mé běžné „přirozené“ přítomnosti, která samozřejmě zcela „přirozená“ také nebyla, což ale není na škodu, protože: *„přítomnost výzkumníka vytváří nové, „nepřirozené“ situace, které provokují artikulaci pravidel, předpokladů či představ o sociálním pořádku na straně zkoumaných aktérů. A jako takové jsou výzkumnými příležitostmi, nikoli překážkami“* (Stöckelová a Abu Ghosh 2013, s. 24).

Celou procházku jsem nahrávala na mobilní telefon. Procházky se účastnil vždy jen jeden informátor, aby mu bylo zajištěno soukromí a příjemné prostředí, ve kterém se nebude ostýchat hovořit, o čem bude chtít. Někdy mě na procházce doprovázel můj manžel, jindy ne. Jeho přítomnost samozřejmě mohla ovlivnit jak výpovědi informátorů, tak i celé naladění situace, nicméně z výše uvedených důvodů byla jeho přítomnost často nezbytná. Naopak se domnívám, že dopomáhal vytvářet příjemné prostředí a spolu se mnou průvodcovo „publikum“. Nevidím to jako nevýhodu, protože, jak dokazují data, byly procházky plodné k důvěrným výpovědím informátorů.

Protože jsem s informátory procházky prováděla za „normálního režimu“, ne vždy bylo možné navštívit všechny prostory. To je ale přirozenou součástí etnografického výzkumu. Zároveň jsem tak minimalizovala nepříjemné pocity aktérů spojené s mým zkoumáním. O místech a předmětech, jejich užívání a pocitech s nimi spojenými, které jsme s informátory neprošli, jsme se tedy často jen bavili, nebo bylo procházení dokončeno jiný den. Na procházce jsem se s informátory domlouvala vždy dopředu, ať už proto, že to bylo časově náročnější (průměrná procházka trvala 2 hodiny), nebo proto, abych informátory nezaskočila a oni se tak necítili nepříjemně. Prostory tedy mohly být upraveny do určité podoby, což ubíralo autenticitu každodennosti, zároveň to ale ukazovalo „reprezentativní“ podobu místa, vhodnou, dle informátorů, pro oči výzkumníka (Vacková a kol 2014, s. 40).

Jednou se mi dokonce stalo, že mi bylo řečeno, že procházku uděláme jindy, až bude mít daná osoba pokoj uklizený. Když jsem ale řekla, že si pokoj fotit nebudu a vyfotím ho jiný den, k procházce osoba svolila. To pro mě byl příklad ambivalentnosti mé pozice v terénu, na jedné straně „výzkumník s fotoaparátem“ a na straně druhé přítel. V tu chvíli, kdy jsem fotoaparát odložila, stala jsem se opět „Annou“. Dalším příkladem může být případ, kdy jsem v domácnosti byla na návštěvě a náhle informátor zvažněl a řekl: „Tak jdeme na tu procházku.“ I v tomto případě vidím aktérovo oddělení ve vnímání mé, a možná i jeho vlastní pozice. Ta má však většinou nebyla ve svých extrémech, ale spíše situačně oscillovala na ose mezi nimi (Stöckelová a Yasar Abu Ghosh 2013, s. 21).

4.2 POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY

Realizovala jsem dohromady dvanáct polostrukturovaných rozhovorů s většinou členů domácnosti. Výjimku tvořil Jan, který byl celou dobu ve svém pokoji, nemluvil s námi, a když nás náhodou potkal, maximálně nás pozdravil. Obývací a kuchyň nenavštěvoval, jedl ve svém pokoji. Vnímám to jako určité ochuzení výzkumu, ale nenašla jsem v sobě odvahu se mu přiblížit. Se všemi ostatními členy jsem mluvila, s některými pak více než s jinými. Rozhovory mi většinou sloužily jako kontext pro nadcházející procházku a celkové zkoumání, někdy se však i přímo týkaly materiality. Nahrávala jsem je na mobilní telefon, který mi přišel jako méně rušivý předmět než „cizí“ diktafon. Mluvili jsme španělsky; rozhovory jsem do češtiny překládala až po návratu do České republiky.

Otázky, respektive okruhy pro rozhovor, jsem konstruovala v dialogu s texty, které jsem přečetla nebo četla průběžně za svého pobytu v Mexiku, takže lze v tomto ohledu sledovat určitou dynamiku. Okruhy nebo konkrétní otázky jsem měla zapsané v notýsku. Před rozhovorem jsem si je pročetla a postupně, v závislosti na dynamice rozhovoru, jsem je pokládala. Byly mi spíše kotvou nebo směrovkou, aby se rozhovor neubral docela jiným směrem, ale zároveň mi nebránily, abych se „nechala vést“ informátorem. Byly i chvíle, kdy informátor odbočil v rozhovoru docela a nadobro. V těchto chvílích jsem často vyslyšela informátora a nechala téma plynout jiným směrem. Mnohdy se tím pak polostrukturovaný rozhovor měnil na neformální rozhovor.

Povětšinou otázky směřovaly k informátorově každodennosti. Bavili jsme se o jejich minulosti a plánech do budoucna. O vztazích, které má informátor s ostatními členy domácnosti, nebo i jinde. Také jsme si povídali o domácnosti jako takové, o jednotlivých

místnostech a předmětech, o čase jejich užívání a pocitům s nimi spojenými. Otázky by zněly třeba takto: „Co jsi dneska dělala? Jak vypadá váš týden? Které je tvé oblíbené místo a proč? Co děláš, když přijdeš domu? Kdy a na co se koukáš na televizi? Kdo k vám chodí nejčastěji na návštěvy? Proč si byla včera naštvaná na Jitku? S kým se nejvíce kamarádíš? V kolik hodin jíte večeři a kdo jí vaří? Proč tvůj bratr spí někdy na gauči?“ atp. Samozřejmě intimní naladění některých otázek přiměřeně odpovídalo konkrétnímu vztahu, který jsem s informátory měla. Snažila jsem se, aby rozhovory byly pro informátora příjemné a necítil se u nich jako u výslechu.

4.3 PRÁCE V TERÉNU, PRÁCE S DATY

Četla jsem literaturu, psala terénní poznámky, chodila na návštěvy a prováděla rozhovory (spíše neformální, ale v závěru pobytu se zvýšila intenzita polostrukturovaných rozhovorů) a etnografické procházky. Na přepis rozhovorů a jejich analýzu v průběhu mého dobrovolnického pobytu jsem bohužel nenašla čas, a tak jsem tuto část realizovala až po příjezdu do České republiky. Rozhovory jsem pak postupně přepisovala a analyzovala, ať už v programu Atlas.ti nebo v ruce na papíře, dále jsem také analyzovala i terénní poznámky. Pokračovala jsem ve čtení literatury k tématům, která z dat promlouvala. „*Terénní poznámky, a hlavně opakovaná konfrontace s nimi tak představují kontinuální součást etnografické zkušenosti, která je časově proměnlivá. [...] Etnografické zkoumání tak probíhalo ještě dlouho po terénním výzkumu, který potřeboval čas a sociální rámce pro to, aby vydal své vzpomínky v podobě hmatatelných poznatků*“ (Stöckelová a Abu Ghosh 2013, s. 17). Etnografování tak neskončilo mým odjezdem z Mexika.

Má úroveň španělštiny, která se ale naštěstí postupně zlepšovala, mi byla zpočátku překážkou a ztěžovala mi přístup do terénu, určité porozumění, a i možnost se při rozhovorech bavit o jazykově složitějších tématech. Také mi někdy nedovolovala pochopit více z konverzace, která nebyla cílená na mě - „odposlouchávat“.

Při zpětném poslouchání rozhovorů, zvláště těch prvních, je někdy patrné, že jsem něco přeslechla a pak se na to nezeptala, nebo že jsem informátora při rozhovoru nepochopila. Nicméně moji informátoři projevili v rozhovorech mnoho dobré vůle a snahy. Kdykoli viděli, že se trochu ztrácím, ochotně ze sebe vysypali synonyma, věty zopakovali atd. V tomto vnímám velkou výhodu dlouhodobějšího pobývání v terénu. Cizí jazyk samozřejmě

hrál roli i při práci s daty, kdy jsem mohla řeč informátora přeložit chybně a následně s výsledným překladem mylně pracovat. Ale snažila jsem se takových pomýlení vyvarovat.

Kromě již zmíněné pozice přítel/výzkumník, byla má pozice determinována statutem dobrovolníka, tedy pozice, která je pro zkoumanou domácnost relativně prověřenou a důvěryhodnou. Na lidi s tímto statutem je pohlíženo s respektem a jsou v rodinách vřele vítáni. To je také důvod, domnívám se, proč se mnou členové domácnosti tak rychle navázali vřelý vztah.

Další pozice pak vycházela z toho, že jsem žena, resp. manželka:

„Ženy na mě zavolaly, ať jdu přichystat Martinovi na talíř, že neví, co mu chutná. Já říkám, že jí všechno. A ony, že ale neví kolik. Šla jsem. Vzala jsem talíř a nandala Martinovi, pak jsem dala sobě. Mezitím Karla připravila jídlo zeti a donesla mu to.“ (terénní poznámky, s. 35 u Evženie v kuchyni)

Jinou mou pozicí byl „bohatý cizinec“ ze zahraničí. Zvláště na začátku našeho setkávání jsem se setkávala s narážkami na to, že my jsme ti bohatí a oni ti chudí. Nicméně to neříkali nijak ve smyslu negativním (samozřejmě neví, co si opravdu mysleli), ale spíše informativním.

4.4 ETIKA

Při zvažování etického ohledu výzkumu jsem se inspirovala Etickými směrnicemi České asociace pro sociální antropologii (nedatováno).

Snažila jsem se v rámci svých návštěv docílit toho, aby byl vztah s informátory vyrovnaný, aby to nebylo tak, že by z našeho vztahu vyšli jako ti „využívaní“. Můj vztah k informátorům by se dal přirovnat ke vztahu k blízkému člověku. Nelze samozřejmě pominout fakt, že jsem intenzivní kontakt s členy domácnosti navázala až ve chvíli, když jsem se rozhodla o zaměření svého výzkumu na tento terén. Nicméně v průběhu se naše vztahy proměnily až do vztahů partnerských, tedy oboustranně vyrovnaných. Vnímala jsem, že pro mé informátory bylo důležité, když jsem někdy přišla „jen tak na návštěvu“. Dala jsem jim tak najevo, že jsou pro mě důležití jako přátelé, nikoli pouze jako zdroj informací. Vyrovnaný vztah se tvořil i tak, že ve chvíli, kdy jsem chtěla po svých informátorech, aby se mi otevřeli a mluvili o svých, mnohdy intimních záležitostech, musela jsem se i já otevřít.

Byla jsem pak ten, kdo pro změnu odpovídal na jejich otázky. Náš vztah i po odjezdu nadále udržujeme.

Z úcty k informátorům jsem se, stejně přirozeně jako u ostatních lidí ve svém životě, snažila empaticky vnímat vhodnost/nevhodnost mých přání. Často jsem například přišla na návštěvu s touhou dělat rozhovor, ale nálada, probíhající seriál či jiná okolnost pro mě byly důvodem, proč jsem původní záměr neuskutečnila a ani na jeho realizaci netlačila. Místo toho jsem se plynule začlenila do probíhajících činností. Např. jsem tak podnikla četné, v mém dosavadním životě zajisté nejčastější, společné sledování televize.

Moji informátoři věděli o své účasti na výzkumu a jeho tématu. Svůj souhlas s ním stvrdili i písemně, podepsáním prohlášení o informovaném souhlasu k účasti na výzkumu a k nakládání s jeho obsahem pro akademické účely. Toto prohlášení bylo ve španělštině. Vytvořil ho pro mě jeden sociální antropolog, se kterým jsem se seznámila v Ciudad Juarez.

Abych své informátory chránila, rozhodla jsem se neuvádět, kde přesně se ve městě nachází zkoumaná domácnost a neuveřejňovat žádné fotky, které by mohly k nalezení napomoci. Jak už jsem psala výše, jména informátorů jsem anonymizovala a pojmenovala jsem je jinými křestními jmény. Členům jedné nukleární rodiny jsem dala stejné počáteční písmeno křestního jména, a toto písmeno se pak stalo jejich příjmením.

5 OBÝVACÍ POKOJ

Obývací pokoj je místem, který využívají všichni členové domácnosti. Samozřejmě každý trochu jinak, s jinou intenzitou a ve stejný, ale zároveň často i v jiný čas. Je tak prakticky průsečíkem pohybů jednotlivých obyvatel domácnosti, právě i pro své spojení obývací části s kuchyňskou.

V inspiraci Gibasovým (2017, s. 255) uvažováním o domově jako o *průsečíku* různých sil a témat přistupuji i teoreticky k obývacímu pokoji stejně. V mnou zkoumané domácnosti, kde má každá jednotlivá rodina, respektive větev širší rodiny vlastní pokoj, je obývací pokoj jedinou sdílenou místností domácnosti, kromě dvorku. Je tedy místem koexistence, místem setkávání, místem společného trávení času.

Charakteristika obývacího pokoje by nebyla úplná, kdybych ji předem nedoplnila o kontext sdílení domácnosti, finanční stránku a vlastnictví, které se do obývacího pokoje promítá.

Pozemek a budovy na něm jsou ve vlastnictví manželů K. Jejich syn Jan chodí do práce a jeho manželka Jitka je doma s malým synem. Jan vydělává více peněz než jeho rodiče, protože je vystudovaný inženýr, zatímco jeho rodiče nemají vyšší vzdělání a živí se manuální prací. Karla je pomocnice v domácnosti a Konrád je montážní dělník v továrně.

Evženie pracuje jen na částečný úvazek, což činí její výdělek relativně o dost nižší než ostatních v domácnosti. Ve chvíli, kdy Evženie s dětmi finančně nevychází ani s občasnými penězi, co posílá bývalý manžel Emanuel z USA, tchán s tchýní a někdy i švagr Jan peníze dodají. Zvláště náročné pro Evženie je platit oběma dětem školné.

Veškeré společné náklady na bydlení a potraviny si mezi sebou rozdělují rodina K a rodina J, rodina E do společného objemu peněz nepřispívá. Platící to zdůvodňují vzájemnou solidaritou a zodpovědností za druhé.

A: Proč chodí Karla a Jan s Jitkou na nákup společně?

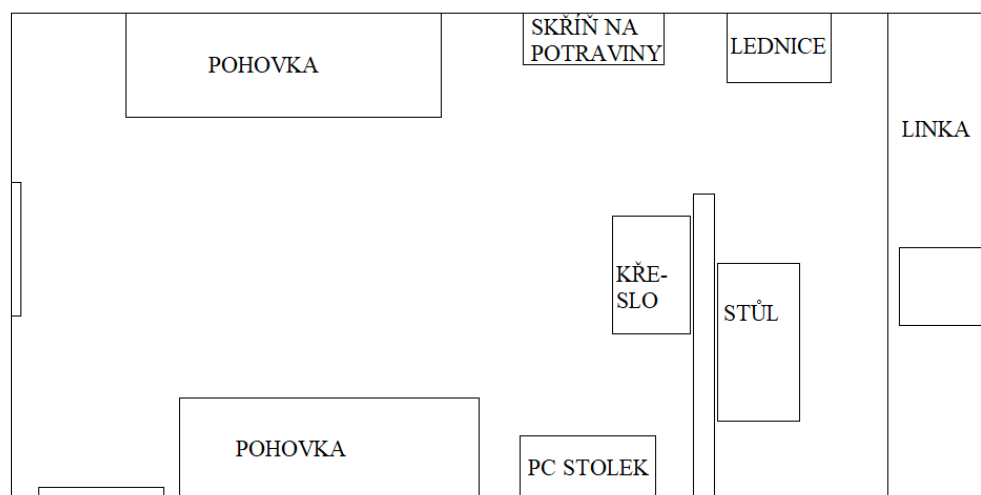
E: Protože za ten nákup platí Karla a Jan napůl. Někdy Karla řekne, že dá ještě o trochu víc, protože platí ještě za mě, za Eduarda a Ester. Takže jako Karla je hodná, to né že ne. Vždycky na nás myslí. Ale i Jan. Říkají, dokud vás můžeme živit, tak vás živit budeme. A my říkáme, že to není správný, tu starost by měl mít Emanuel, žejo. Ale jak on neposílá dostatečné peníze a teď je ještě ve vězení a

neposílá nic. Předtím posílal taky málo. Karla nás živí, vždycky nás živila. Třeba teď, když je Emanuel ve vězení, tak školný, za ty tři měsíce platila Karla. Pak jí třeba říkám, Karlo, potřebuju koupit tohle do školy, ok, řekne, a dá mi. (rozhovor Evženie 31.3.)

Sdílené bydlení je obyvateli voleno z několika důvodů. Jedním z nich je přání mít členy rodiny pohromadě. To platí zvláště pro rodiče K, kteří často zmiňovali svou touhu bydlet se všemi svými dětmi a vnoučaty. Dalším důvodem je vzájemná solidarita v nouzi – rodina se dělí o finanční náklady na potenciálně nesoběstačnou jednotku, rodinu E. A zároveň je společné bydlení výhodnou strategií, kdy se celá domácnost společně podílí na jednotlivých nákladech za bydlení a povinnostech v domácnosti. Protože se v domácnosti nachází více možností uplatnění, umožňuje to Evženiei recipročně vrátit manželům K jejich finanční vypomáhání (srov. Douglas 1991, s. 302). V minulosti se například starala o vaření a úklid celé domácnosti, nebo o již velmi nemohoucí maminku Karly a vnučku manželů K.

Sdílené bydlení se může zároveň pojit s neschopností osobní realizace nebo svobody (tamtéž), protože jsou všichni stále pod zraky ostatních. Dále i s nedostatkem soukromí (tamtéž, s. 305).

Do obývacího pokoje se vchází ze dvorku. Dále pak se z obývacího pokoje může jít do kuchyně nebo do chodby, která vede do pokoje K a koupelny K (viz pláněk).

Obr. 2 Pláněk základní budovy

Obývací pokoj s kuchyní je umístěn v největší a základní budově. Je obdélníkovitého půdorysu se stropem asi dva a půl metru vysokým. Zóny kuchyňská a obývací jsou od sebe odděleny přepážkou od země asi metr a půl vysokou. Je tak vytvořen jakýsi průřez, kterým

se hledí na dění v kuchyni, resp. z kuchyně. Je možné se domnívat, že se jednalo o zeď, která původně byla po celé délce, a kuchyně tak byla samostatným pokojem. Nicméně, tomu tak již není a obývací pokoj a kuchyně jsou propojené. Kvůli této přepážce ale přichází pocitově vnímat oddělenost jednotlivých zón v místnosti.

Podlaha obývacího pokoje a kuchyně je dlaždičková, světlé béžové barvy. Stěny jsou bíle natřeny. Místnost má dvě okna, jedno nad pravým gaučem, vedle počítačového stolu v obývacím pokoji a druhé okno v kuchyni, asi tři metry od prvního. V místnosti se nachází dva velké gauče a křeslo, vše „patřící k sobě“. Dále zde je počítačový stolek, počítač, tiskárna a židle. Na přepážce, oddělující obývací pokoj a kuchyň, je postavená televize, většinou otočená směrem do kuchyně. Vedle přepážky je skříň na potraviny a lednice, která ještě o trochu více obě místa odděluje. V kuchyni u zdi je kuchyňská linka a nad ní kuchyňské skříňky, uprostřed linky je sporák. Kuchyňský stůl se dotýká jednou stěnou přepážky a obklopují ho tři plastové židle.

Pro zjednodušení, budu tuto místnost obecně nazývat termínem obývací pokoj, a budu tím myslet celý prostor obývacího pokoje a kuchyně, neb je to fakticky jedna místnost.

V rámci celé práce se budu snažit popsat, čím pro své obyvatele v různých situacích obývací pokoj je. Protože obývací pokoje „*jsou místem, ve kterém se odehrává intimní život rodiny, zároveň jsou prostorem, ve kterém se rodina reprezentuje hostům.*“ (Vacková a Galčanová 2010, s. 102).

V první kapitole empirické části bych ráda pojednala o obývacím pokoji jako o místě reprezentativním, v druhé kapitole bych se zaměřila na obývací pokoj jako na místo intimity, a ve třetí kapitole bych se podívala na vlastní pokoj v kontextu obývacího pokoje a spolubydlení.

6 OBÝVACÍ POKOJ JAKO MÍSTO REPREZENTATIVNÍ

Obývací pokoj v domácnosti, kterou jsem zkoumala, je místem, kam jsou zavedeni lidé, kteří vcházejí „z venku“ - „dovnitř“, kteří přicházejí na návštěvu. Když se člověk přiblížil k vratům pozemku, psi začali štěkat. Obyvatelé zareagovali vykrouknutím ze dveří či okna, kdože to přichází. Návštěva čekala za vraty, dokud budoucí hostitel nepřišel, protože se dveře nedaly z venkovní strany otevřít. Navštívený odemknul dveře, držel psy a navštěvující prošel dovnitř. Byl poté zaveden přes dvorek do obývacího pokoje a usazen nejčastěji na gauč.

Obývací pokoj je tak místem pro návštěvy, místem reprezentace před návštěvou (Vacková a Galčanová 2010, s. 102). Při zkoumání materiality domácnosti je zapotřebí vnímat tento aspekt obývacího pokoje, aspekt reprezentace „navenek“. Co chtějí obyvatelé domácnosti materialitou návštěvě říci? To byla otázka, kterou jsem si položila. Stejně tak se návštěvám věnovala Tůmová (2016) ve své diplomové práci.

6.1 „NÁVŠTĚVNÍ MATERIALITA“ OBÝVACÍHO POKOJE

„Celá situace mi přišla dosti vtipná: Já, sedící za kulatým stolečkem uprostřed místnosti, Evženie na gauči, naproti na jiném gauči paní Karla a Jitka stála v kuchyni otočená směrem k nám a čekala, než se uvaří voda na kávu. Malý Jozífek seděl u mámy v kuchyni na zemi a hrál si s různým kuchyňským náčiním. Mezitím ženy ještě stihly se smíchem říct, že ke kávě se musí něco jíst, takže alespoň toust s máslem mi udělají. Jitka se tedy ptala, jestli chci toust celozrnný nebo bílý. Bílý tedy, řekla jsem já, protože právě ten zrovna držela v ruce a ukazovala mi ho. Stoleček se začal plnit věcmi, které postupně ženy přinesly. Já, ač jsem se snažila participovat, nemohla jsem, řekly mi, ať sedím. Přibyl talířek s toustem a krabičkou másla, nožik. Horká voda v hrnečku, vedle sklenice Nestlé rozpustné kávy, konvička na sladké mléko a plastový galon mléka dopola plný. Hrneček, seděl na podšálku, doprovázen masivnější plastovou lžičkou. A cukr. Ubrus nebyl. Stůl byl povahy kulaté a dřevěné. Navíc byl ještě rozkládací.“
(terénní poznámky 15.2.2018)

Já jako návštěva jsem byla usazena doprostřed obývacího pokoje ke dřevěnému kulatému stolu. V průběhu svého dalšího pozorování jsem zjistila, že se tento kulatý stůl používá pouze pro návštěvy nebo pro účely oslav, jindy zůstával složen, ostatně stejně jako židle, na které jsem seděla. Členové domácnosti při běžném režimu stolování používali buď stůl v kuchyni, nebo si s jídlem sedli na gauč a případný talíř si položili na stehna.

Chtěly, abych se cítila příjemně a nepocítila něčeho nedostatek, snažily se mě tedy všemožnými věcmi obklopit. Zároveň z toho velkého množství předmětů by se dalo soudit, že nevěděly, co a jak mi chutná, a preferovaly nechat na mě, jak mnoho másla si na toust namažu a kolik mléka a jestli vůbec si naleji do kávy.

Až později jsem objevila s jak velkou pozorností byl host sledován, kolik a co jí, co mu chutná a nechutná. Ženy svá zjištění později přetavily do „vylepšeného“ servisu. Jakmile objevily, že ráda piji čaj, pokaždé, když jsem přišla, byl mi nabídnut. Můj manžel při některé z návštěv poznamenal o jednom konkrétním jídle, že je jeho oblíbené, a na příští návštěvě se toto jídlo podávalo a Karle u toho hrál na tváři potutelný úsměv. Po jedné oslavě, když ostatní hosté už odešli a zůstali jsme jen my, se začalo debatovat o zjištěních, která kdo udělal ohledně stravovacích preferencí jednotlivých hostů, různě se pak probíraly a komentovaly.

Z toho by šlo vyvodit mnoho. Právě to, že bylo prostřeno manželovo oblíbené jídlo při další návštěvě, mluvilo o pozornosti, kterou návštěvě věnovaly, a zároveň o touze tuto pozornost zviditelnit. Také to svědčí o tom, jak moc si přály, aby hostu „chutnalo“. Chtějí, aby se návštěva cítila příjemně a vnímala jejich pozornost. Vyjádřením toho je, že si ke mně přisednou, udělají si čas a přijdou do obývacího pokoje.

Postupně, jak hostitelky kupily věci na stůl, přibývalo množství speciálních, „neprofánních“ věcí. Byly to předměty například z lepšího materiálu nebo věci, jejichž použití vyžadovalo více času a práce, a byly tedy ke každodennímu používání nepraktické. Konvička na mléko, krabička na máslo a držátko na ubrousky jsou toho dobrým příkladem. Ukázka z rozhovoru dokazuje „neprofánnost“ věcí pro mne připravených:

E: A tohle, tak tam se dávají ubrousky a tady párátka.

A: A používáte to?

E: Ne, ne. Moc ne. (rozhovor s Evženií 31.3.18)

Je možné také sledovat, jak určité aranžmá promlouvá o své významu už jen z jednoduché tabule stolu:

„Velký plastový stůl byl prostřen a připraven. Skleničky stály na ubrouscích vzhůru nohama. (To jsem u nich ještě neviděla, asi muselo zapůsobit, že přišel na oběd i pan farář).“ (terénní poznámky 4.3.18)

Návštěvní materialita odpovídá konkrétní návštěvě. Právě proto, že každá návštěva je jiná a materialita odpovídá na socialitu, každá jednotlivá nuance promlouvá. Díky předmětům hostitel může neverbálně mluvit s hosty. V tomto úryvku můžeme vidět, že příchod pana faráře na oběd, jeho oblíbenost u obyvatel či například prestiž, s jakou se pojilo jeho povolání, vyvolala reakci v „speciálnější“ přípravě tabule (skleničky na ubrouscích), než když jsem na návštěvu přišla já. O tomto se například zmiňuje Goffman (2018, s. 63), když mluví o „segregaci obecnstva“ a o požadavku na účinkujícího, aby rozlišoval mezi diváky.

Předchozí situace, kdy jsem seděla uprostřed místnosti u stolu a kolem „pobíhaly“ ženy a kladly věci na stoleček, mi připomíná Goffmanovo divadlo (2018), kdy jako by místo obývacího pokoje bylo jevištěm a jednotlivé předměty byly kulisami a dalšími jinými hereckými pomůckami, které postupně vytvářely kompletní scénu pro diváka. Každý jednotlivý předmět „hrál“ svou roli a společně jsme tak tvořily divadelní scénu.

Speciální předměty, konkrétně v této situaci mi určené, měly přenést významy, protože byly „úschovny sociálních a kulturních významů“ (Vacková a kol. 2014, s. 148) a tedy napomáhaly svým jednáním vyjádřit, co chtěli aktéři skrze předmět říci, respektive, jaké významy do nich aktéři vkládali.

Předměty mají schopnost „vyjádřit a podporovat sociální vazby“ (Godbout 1998, s. 173 podle Money 2007, s. 375). Při příležitosti jako je hostění, používají aktéři předměty k vyjednávání vztahu k návštěvě. Jednotlivými předměty se tak ženy snažily vytvořit prostředí, kdy každý jednotlivý předmět zapadal do skládky významů a dohromady mluvily o účtě k návštěvě, o touze po vzájemném vztahu, o vyjádření zájmu a náklonnosti. Podobným úvahám se věnuje i Tůmová (2006) ve své diplomové práci. Sama o sobě konvička na smetanu mnoho neřekne, ale v konkrétním kontextu celého rituálu návštěvy, kterého je ona sama spolu s ostatními předměty zdrojem, významu nabývá (Vacková a kol. 2014, s. 203). Protože „významy nejsou s předměty inherentně spjaté, ale jsou odvozeny z mezilidských vztahů a s nimi souvisejících významů, které jsou kolem nich utvářeny a proplétány“ (tamtéž, s. 148). A tak spolu s Vackovou a kol. můžeme říci, že se vztah člověk-člověk vytvářel pomocí vztahu člověk-předmět-člověk (srov. tamtéž, s. 149; Douglas a Isherwood 1996, s. 39).

Postupně, jak jsem se s obyvateli domácnosti více sblížovala, měla jsem možnost být účastna i příprav na návštěvu, a dokonce na nich participovat. Pozorovala jsem přemýšlení o tom, co uvařit, a následné horečnaté přípravy pokrmů, prostírání ubrusů, uklízení domácnosti, roztápění grilu, nakupování potravin a mimo jiné i odstraňování „nereprezentativních“ předmětů.

„Vešli jsme do obývacího pokoje, kde byla Evženka a prostírala velký plastový stůl, který je normálně umístěn v kuchyni, a ještě na mokrá na něj prostřela ubrus. Z koupelny K vyšla Ester, měla mokré vlasy, a pozdravila nás a pak jí Evženka řekla, ať už se jde připravovat, že je hodně hodin.“ (terénní poznámky 8.4.2018)

Tento úryvek se týkal příprav domácnosti na oslavu narozenin, kterou obyvatelé pořádali. Protože se jednalo o relativně velkou oslavu s početným množstvím přichozích hostů, hostitelé použili velký plastový stůl, normálně umístěný v kuchyni, který přesunuli do obývacího pokoje. Z kuchyňského, pracovního, „nereprezentativního“ stolu se stal stůl pro návštěvy přehozením ubrusu. Jako by ubrus tu práci a „nečistotu“, která se „nehodí“ do obývacího pokoje, zakryl (srov. Vacková a kol. 2014, s. 163).

Můžeme zároveň z ukázky pozorovat, že i celkové vzezření těla a oblečení je důležitou součástí rituálu návštěvy. Před příchodem hostů se někteří informátoři koupali, speciálně oblékali, malovali se šminkami a česali si vlasy.

Jestliže do obývacího pokoje vstupují lidé „z venku“, spolu s nimi přichází pocit vnější kontroly. Přítomnost artefaktů v obývacím pokoji je neustále předmětem vyjednávání (Gibas 2017, s. 256). Aktéři se rozhodují, co návštěvě odkryjí, co se do obývacího pokoje hodí a nehodí, co se sluší a nesluší (Vacková a Galčanová 2010, s. 102). Obývací pokoj je místem, kde se řeší „společenské konvence správného bydlení“ (Vacková a kol. 2014, s. 192). Místnost se tak upravuje do speciální podoby, která je reprezentující, která o jejich domácnosti bude „správně“ promlouvat. Spolu s hostem přichází imperativ na „vhodné“ vzezření domácnosti.

A: Minule tady bylo něco v rohu, ne?

E: Jo, ale ta skříňka je teď na chodbě. Karla jí už nechtěla dát zpět, nevím proč. Že je prej přeplněná, je tam spousta věcí, a tak to dala na chodbu.“ (rozhovor Evženka 31.3.2018)

Místa, kam aktéři umisťují „nereprezentativní předměty“ je hlavně chodba, hned u obývacího pokoje a nedostavěné první patro domu, které se na nic jiného zatím nepoužívalo,

také pak i vlastní pokoje a různá zákoutí na dvorku. Skříň pro svou přeplněnost a neuspořádanost, respektive pro svůj vzhled „nebyla hodna“ obývacího pokoje. Místem, kam se přeplněná skříň odklidila, byla chodba. Stejně tak jsou na chodbě umístěny předměty jako kočí pelíšek a misky s jídlem, které mohl doprovázet zápach, nebo uklízející náčiní.

Je záhodno uvážit i jiný aspekt obývacího pokoje jako místa reprezentativního. Chodba a jiné prostory totiž slouží k uložení věcí, které se do obýváku nehodí i z jiného důvodu než estetického. Například jsou příliš intimní. Jsou tedy „ukryty“ před zraky návštěv. Příkladem tohoto je dětské oblečení po vnučce manželů K, které je nyní asi osmnáct let. Původně v domácnosti do svých šesti let bydlela, ale nyní se nachází v USA. Manželé vnučku již mnoho let neviděli, a ještě nějaký čas neuvidí, neb nemají povolení pro vstup do USA a ona zároveň nemůže vycestovat, jak mi bylo sděleno Karlou. Oblečení je v tomto případě intimní, možná až bolestné, zpřítomnění nepřítomné vnučky (Money 2007, s. 368).

S návštěvou se pojí i určité role a s nimi spojené vzorce chování. Mohla jsem například pozorovat, že ženy měly roli obsluhy návštěvy. Mnoho neposeděly, a kdykoli návštěva něco potřebovala, anebo si myslely, že něco potřebuje, běžely to do kuchyně připravit či hosta jinak obsloužit. Je možné tuto roli a její prisouzení ženám odvodit od genderově rozdělených úloh, respektive rolí v domácnosti. V Goffmanově (2018, s. 95) smyslu se pak ženy stávaly „*týmem*“ a jejich rolí byla obsluha hostů. Návštěva byla součástí jejich divadelní hry. I Tůmová (2016) si všimá genderově rozdělených rolí v celém rituálu návštěvy.

Je potřeba brát ale v tomto v úvahu i fakt, že jsem chodila „za ženami“. Poněvadž mým hlavním pojítkem s domácností byla Evženie, a později i Karla s Jitkou, tedy dospělé ženy v domácnosti. Na ženy jako na navštěvované tak vznikal požadavek, aby se o mě staraly. Ve chvíli, kdy přišel na návštěvu Konrádův přítel, byl Konrád ten, kdo sháněl něco k jídlu, ne ženy. Udělal to tak, že šel za svou manželkou, jestli by nemohl dát hostům jídlo, které uvařila. Toto jednání zároveň podporuje tezi o genderově rozdělených rolích v domácnosti, kdy ženy zastávají roli kuchařek. Ve chvíli, kdy se jednalo o návštěvu celé rodiny, byly to pak zase byly ženy, které se o návštěvu staraly, ať už se jednalo o vaření jídla, obsluhu hosta nebo následný úklid. Můžeme říci, že kuchyň je „místem žen“, zvláště pak co se týče její pracovní sféry.

6.2 OBÝVACÍ POKOJ JAKO „VÝSTAVNÍ SÍŇ“

Obývací pokoj jako „výstavní síň“ je pokus o přiblížení pohledu na obývací pokoj jako na místo, kam jsou předměty umístěny na podobném principu jako se umísťují do výstavní síně. Jsou to předměty, které nejlépe reprezentují daný subjekt, jsou pro domácnost reprezentativní. Artefakty v domácnosti pomáhají „*upevňovat identitu svých majitelů tím, že o nich vyprávějí specifický příběh*“ (Vacková a kol. 2014, s. 154). Budou to ony, kdo místo aktérů budou mluvit a budou je, potažmo celou domácnost, reprezentovat před návštěvami. Člověk z „venku“, který vchází do domácnosti, je jako návštěvník výstavní síně, artefakty k němu promlouvají, sdělují mu „příběh“ obyvatel. Aktéři „*skrze ně sdělují, kdo jsou a kam patří*“ (tamtéž, s. 160).

Předměty v obývacím pokoji mají „symbolickou moc pramenící z toho, že jsou v souladu s vnitřními klasifikacemi jejich majitelů [...] skrze ně zviditelňují své hodnoty a postoje. Snaží se jejich prostřednictvím vytvářet pro ostatní, ale i pro sebe srozumitelný obraz sebe sama“ (Douglas 1966 podle Vacková a kol. 2014, s. 154). Skrze tyto věci chtějí aktéři konstruovat svůj sociální status (srov. Vacková a Galčanová 2014).

Při vchodu do obývacího pokoje hned na stěně u dveří visel dřevěný předmět, na kterém bylo vyryto příjmení manželů K, potažmo příjmení „původních obyvatel“ domácnosti. Předmět měl dle háček sloužit jako věšáček na klíče, nicméně na něm žádné klíče nevisely. Byl tedy spíše jakousi jmenovkou celé domácnosti – velice jasně „mluvil“ o tom, kdo tu bydlí. Poněkud doslova se tím dokládá myšlenka, že skrze předměty aktéři „*sdělují, kdo jsou a kam patří*“ (Vacková a kol. 2014, s. 160).

V obývacím pokoji byly dále umístěny různé dekorační předměty, např. umělé květiny, obrazy a závěsy na oknech, které měly sloužit k vytvoření „hezkeho“ místa. Tyto artefakty mluvily o estetických preferencích obyvatel a také o představě dekorace, která by v domácnosti „měla být“ (Vacková a kol. 2014, s. 163).

Na příchozího hosta promlouvaly předměty jako televize, počítač, tiskárna, kožené židle a samozřejmě kuchyňské spotřebiče. Nazývám je symboly ekonomického kapitálu (např. srov. Bourdieu 1987), kdy jejich vystavením aktéři komunikovali svou sociální pozici. Můžeme spolu s Vackovou a kol. (2014, s. 149) říci, že předměty zviditelňovaly „aktuální postavení“ obyvatel domácnosti. Čím dražší, nebo draze vypadající, tím „lepší“ či vyšší sociální status ve společnosti.

A: A co tyhle židle? (byly složeny vedle gauče)

E: Ty se koupily v prosinci, když měla přijet dcera Karly, protože řekli, že se nevejdeme ke stolu. Tyhle nový dáváme kolem toho stolu malýho, žejo.

(rozhovor s Evženií 31. 3. 18)

Z tohoto pohledu mě zvláště zaujala ambivalentnost nových kožených židlí, které byly pořízeny teprve nedávno. Je vidět, že se tyto židle pro aktéry samotné lišily od židlí dosavadních právě tím, že je jednoduše nenahradily. Nové židle zaujaly jinou pozici a mají tedy i odlišnou funkci. „Staré“ plastové židle stojí kolem plastového kuchyňského stolu. Na rozdíl od těchto nových, které se ke kuchyňskému stolu „nehodí“, jsou určeny do obývacího stolu kulatému. Jsou určeny pro návštěvy. Kuchyňské, „staré“ židle mají funkci hlavně praktickou, kdežto tyto nové nejsou „jen na sezení“, mají přidanou hodnotu, jsou statusovými symboly. Nejsou uloženy na chodbě, a nečekají tam na návštěvu. Jsou „vystavené“ v obývacího stolu, aby byly vidět.

E: Takže tuhle mikrovlnku přivezla Karla z USA, když tam byla.

A: A kdy to bylo?

E: No, naposled, když tam byla, tak to bylo před 12 lety. Když se narodila jedna z jejích vnuček, tak tam jela. No a vzala pak s sebou tu mikrovlnku ... a co ještě s sebou vzala? Ještě nějaký kola jízdní, ale ty už se ztratily. No a tahle kuchyňská linka a nábytek, tak to koupila dcera Karly, koupila ještě i sporák, ten ale už je vyměněn, už je na dvorku, že jo. No a ta lednička, to chci, abyste věděla, ta je taky z USA, tu poslali.

A: Tak to máte hodně věcí z USA!

E: Ano, poslala to ta dcera. Tu ledničku poslala své mámě na den matek. No a tu televizi taky poslala. Pro tu si ale musela Karla dojet do El Pasa. Teda tam někoho poslala, aby to vyzvedl. (rozhovor Evženie 31. 3. 2018)

Důležitým souborem artefaktů v obývacím pokoji se ukázala množina věcí z USA. Na některé můžeme pohlížet jako na *remitence*. Jedná se o předměty, které poslaly děti z USA svým rodičům a jiným příbuzným do Mexika. Například televize (několikrát), sporák

v kuchyni, obrazy, lednice, oblečení a různé jiné předměty. Důležitým se mimo jiné ukázal fakt, že jsou z USA, jak můžeme vidět v úryvku. Jako by předměty nabyly „nadhodnoty“ právě pro svůj původ. Byly z místa „na druhé straně“, jak je o USA referováno, protože je v jistém smyslu místem nedostupným. Byl to znak prestiže, který se s původem pojil. Dále pak odkazoval k poutu, který rodina s „někým z USA“ má, a tím promlouval k divákům ohledně sociálního kapitálu a zvyšoval sociální status domácnosti (srov. Bourdieu 1987).

Samozřejmou součástí materiality „výstavní síně“ byla návštěvní materialita, o které jsem již psala výše. Ač artefakty měly sloužit k pohodlí návštěvy a jako výraz úcty k ní, byly také použity jako vyjednávače obrazu o domácnosti. Hostitelky se snažily nabídnout předměty, které vnímaly jako „lepší“, a spolu s nimi vyjednat i sociální pozici (srov. Bourdieu 1987). Jako příklad bych uvedla znovu konvičku na smetanu, krabičku na máslo, držátko na ubrousky a dále třeba i vodu z barelu, tedy ne z kohoutku, kterou většina obyvatel domácnosti normálně pila.

Skrze předměty aktéři „zviditelňují své hodnoty a postoje. Snaží se jejich prostřednictvím vytvářet pro ostatní, ale i pro sebe srozumitelný obraz sebe sama“ (Douglas 1966 podle Vacková a kol. 2014, s. 154). Na stěně obývacího pokoje visí kříž, který tam pověsila Evženie. Původně se nacházel v jejím pokoji. Právě proto, že Evženie přesunula kříž ze svého pokoje do pokoje pro návštěvy, z něho udělala symbol, který měl promlouvat ke všem hostům, tedy nejen těm, kdo se ocitly v jejím pokoji. Tímto předmětem se Evženie snaží ovlivnit „příběh“ domácnosti a křížem ho dotvořit, dodat mu symbol katolického založení obyvatel.

V obývacím pokoji je relativně mnoho předmětů, které byly obyvatelům darovány. Dary „vyjadřují jejich vztah k okolí a vztah, který má okolní svět k nim“ (Vacková a kol. 2014, s. 159). Jestliže můžeme darům rozumět tak, že ukazují, kdo všechno má aktéry rád, kdo na ně myslí, komu na nich záleží, jsou pak tyto předměty neustálými připomínkami tohoto vztahu. Ten je tím oprašován a upevňován (Money 2007, s. 368). Dary jsou pak symboly, kterými aktér před hosty vyjednává svůj sociální kapitál (např. viz Bourdieu 1987).

Vnímala jsem v domácnosti „boj“ o právo promlouvat jejím jménem, vyprávět její „příběh“ (srov. Vacková a kol. 2014). Domácnost jako takovou, tedy i obývací pokoj, vlastnili manželé K, respektive zvláště Karla své vlastnictví zdůrazňovala. Ta si většinou nárokovala právo na rozhodování o tom, co v obýváku bude a nebude, a tím si také brala slovo vypravěče „příběhu“ o celé domácnosti, viz ukázka:

A: Můžete nějak ovlivnit, co tu bude za vybavení v obýváku?

E: Áá, ne, to je Karly.

A: Takže nemůžete říct, co tady chcete?

E: Ne.

(rozhovor Evženie 31.3.2018)

Celá místnost, ze své pozice výstavní, by se pak dala přirovnat k „bojovému poli“ (srov. Gibas 2017, s. 256). Jednotliví aktéři se snažili ve výstavní síni vystavit svůj „kousek“:

E: Dáváme sem ty Panny Marie, co tam mám já v pokoji. Ty dáváme sem na oltář. Karla nemá žádný Marie! Má jednu malou, ale...

A: A ta se jí nelíbí?

E: Jo, líbí, ale je moc malá. A moje jsou velký.

E: No a ten Kristus, co tam je, tak ten je můj.

(rozhovor Evženie 31.3.18)

Ve chvíli, kdy Evženie měla něco ve „výstavní síni“, požil se s tím pocit hrdosti. Zaprvé se tím potvrdilo, že má co nabídnout do „výstavní síně“. Zadruhé měla své „slovo“, pár tahů štětcem v obraze o domácnosti. A za třetí se tím také vyjednávala její pozice mezi členy domácnosti.

Jítka se s autoritou Karly v obýváku vypořádávala i například tak, že své návštěvy mnohdy zavedla do vlastního pokoje, nikoli do obýváku. Samozřejmě, že nemožnost umístění „jejích“ předmětů do obývacího pokoje nebyl jediný důvod, proč tak činila. Nicméně své návštěvy vodila do vlastního pokoje a jeho „výstavní síně“, kde se pak vyprávěl její „příběh“.

7 OBÝVACÍ POKOJ JAKO MÍSTO INTIMITY

Obývací pokoj není jen pro návštěvy, je zároveň i pro obyvatele domácnosti. Je místem relaxace a odpočinku, přátelského povídání mezi členy domácnosti, místem konzumace jídel a jeho přípravy. Může být prostorem příjemného setkávání a trávení času s blízkými, ale zároveň i potencionálně místem hierarchickým, plným kontroly a případné tyranie (srov. Douglas 1991). Materialita v obývacím pokoji a nakládání s ní v sobě ukrývá všechny tyto témata a já se je v této kapitole pokusím poodkrýt.

V domácnosti, kterou jsem zkoumala, je obývací pokoj místem, které je teoreticky nutné každodenně navštěvovat, právě pro jeho spojení obývací a kuchyňské části. Materiální struktury domácnosti tak nutí aktéry k vzájemnému střetávání a koexistenci.

7.1 MÍSTO ODPOČINKU A ZÁBAVY

Vnímám požadavek člověka, aby místo, kde bude odpočívat, bylo příjemné a jemu milé. Takové prostředí mu pak dovolí být uvolněný. Odpočívání v obývacím pokoji je totiž odlišné od jiných druhů odpočívání (například u někoho na návštěvě nebo venku s přáteli). Je to odpočívání intimní, ať už s blízkými nebo o samotě. Aktéři se snažili umístit do místa svého odpočinku, v našem případě obývacího pokoje, předměty, které by jim tuto intimní odpočinkovou atmosféru umožnily.

Ve své práci Annemarie Money (2007) odkrývá pohnutky, které se skrývají za vystavením předmětů v obývacím pokoji. Říká, že dar má schopnost zpřítomnit člověka, od kterého jsme jej obdrželi. Předmět tak může zastoupit danou osobu v její nepřítomnosti nebo vztah, který „*kdysi existoval fyzicky*“ (tamtéž, s. 368). Dar je „*paměťovým nosičem*“ (tamtéž) a je pak vzpomínkou na onoho člověka. Právě proto se tržní hodnota předmětu nemusí rovnat hodnotě, kterou pro aktéra má. Ve chvíli, kdy předmět symbolizuje vztah aktéra s darujícím, jeho hodnota je pro obdarovaného vyšší (tamtéž, s. 375).

Takto nazírat na dary v obývacím pokoji nám dává možnost vidět za jednotlivými předměty konkrétní lidi, které si vystavením majitelé zpřítomňují. Znovu tak mluvíme o vztahu, který má artefakt moc vyjádřit a uchovávat. Obdobně se můžeme dívat na všechny předměty z USA jako na zpřítomnění těch konkrétních, aktérům drahých lidí, vzpomínku na ně, symbol vztahu, který mezi sebou mají. Takové předměty dávají aktérovi pocit bytí v přítomnosti svých blízkých. To pak vytváří výše popsanou atmosféru intimacy.

Je-li to tedy tak, že dar zpřítomňuje darujícího u přijímajícího, vnímám spolu s Marcouxem (Marcoux 2001, s. 231 podle Money 2007, s. 368) tuto snahu i z druhé strany - „zpřítomnit se“ doma u své rodiny, svých blízkých. Obrazy květin, které poslala dcera z USA domů rodičům, stejně jako obraz, který dal Karle její syn Jan, ať ho dá do obývacího pokoje. Jsou to symboly touhy „zpřítomnit se“ v obývacím pokoji, mezi všemi, kteří tam pobývají, ač oni sami tam nejsou:

E: Ty obrazy na stěně v obýváku nad gaučem poslala dcera Karly z USA. Ta, co nemůže přijít. Už je to dávno, třeba tak deset let. Ale dlouho ležely v krabici. Teprve tuhle se tu objevily. Nevím proč, ale asi před 2 nebo 3 rokama se tady objevily. Jan je tam dal.

A: A líbí se vám?

E: No, moc hezký nejsou, ne? (rozhovor Evženie 31.3.2018)

Money ve své práci odkrývá další důvod přítomnosti některých předmětů v obývacím pokoji, který přibližuje jako pocit povinnosti dar vystavit. Předměty „*nekorespondují s vkusem příjemce, ale musí být vystaveny jako projev uznání vztahu, který symbolizují*“ (Riggins 1994, s. 139 podle Money 2007, s. 368). Domnívám se v inspiraci Money, že Jan obrazy na stěnu pověsil proto, že cítil povinnost darovaný předmět vystavit, jako jakousi morální normu (tamtéž, s. 368).

Dále Money definuje schopnost předmětů být připomínkami či vzpomínkami minulosti a tvrdí, že často jsou předměty „*připomínkou šťastných chvil*“ (tamtéž, s. 371). Jak jsem již zmiňovala výše, manželé K opakovaně mluvili o tom, že by chtěli žít dohromady se svými dětmi. Pokud se na fotografii v obývacím pokoji dvou synů Karly a Konráda jedoucích na oslíku budeme dívat spolu s Money, můžeme říci, že za jejím umístěním do obývacího pokoje stojí touha po připomínání si těchto chvil, kdy rodina byla ještě spolu, kdy děti nebyly rozesety po světě. I takovéto předměty pak znovu přispívají k nastolení intimní atmosféry.

„Vždy je kupuju, mám květiny moc ráda. Tam bylo moc hezké počasí, spousta vegetace a zelené stromy. Moc krásné. Také ovocné stromy...“ (rozhovor Karla 12.4.2018)

V obývacím pokoji je možné najít relativně velké množství umělých květin, které tam umístila Karla. Tyto květiny jsou stejně tak připomínkou šťastných chvil jako synové na oslíku. Umělé květiny odkazují k mládí Karly, k venkovu, na kterém vyrůstala. Ona sama, jak je vidět v ukázce, je hned vztahuje ke krajině svého původu. V rozhovorech často zmiňovala, stejně jako Evženie a Jitka, že místo jejího mládí bylo „*hezké a zelené*“. V rozhovorech to bylo stavěno do rozporu se současným stavem, kdy Juarez je „*suchý a ošklivý*“. Pojmenovala bych to strategií umělých květin, kdy reálnější připomínka není „k nalezení“, protože ovocný strom se vypěstovat v Juarezu většinou mnoho nedaří. Karla umělé květiny někdy doplňovala květinami živými, které každý rok znovu a znovu v květináčích kupovala, a ony pak pod extrémním podnebím postupně hynuly. Umělé květiny jsou připomínkou nepřítomného místa stejně dobře, jako mohou být předměty připomínkou nepřítomných osob (Money 2007, s. 368).

A nejsou jen připomínkou šťastných chvil, jsou i znakem kontinuity (Vacková a kol. 2014, s. 203). Když nahlédneme na životní historii Karly, která umělé květiny do obývacího pokoje umístila, vidíme relativně velkou změnu prostředí. Květiny, ať už umělé nebo živé, tak mohou být pojátkem, nitkou, kterou se pokouší tato dvě místa v jejím životě propojit (Vacková a kol. 2014, s. 203).

E: No, a tak jsem ho sem donesla. Ale chybí mi v pokoji! Jo, já tam mám mnoho Marií, ale chybí mi tenhle kříž. Tohohle jsme koupili, když se narodila Ester.

A: Proč?

E: Protože tady chodili lidi a prodávali. A Emanuel řekl, že koupíme Krista, tak jo, říkám. No a donesli jsme ho do kostela, aby se posvětil. Od té doby ho mám.

(rozhovor Evženie 31.3.18)

Další předmět v obývacím pokoji, který pro aktéra symbolizuje kontinuitu je kříž Evženie. Původně byl v jejím pokoji, ale nyní je v obýváku. Kříž představuje spojení mezi jejími začátky v této domácnosti, narození prvního dítěte a situací teď.

To, co pro ni předmět znamená, si Evženie uvědomila až spolu se změnou jeho místa (Vacková a Galčanová, 2010, s. 96). Dokud byl v jejím pokoji, nemohl jí chybět. Nyní, když už půl roku visí v obývacím pokoji, ho postrádá. Možná i tento kříž odkazuje i ke šťastným

chvilím, kdy manžel ještě nebyl v USA a ona nebyla sama s dětmi v domácnosti svého tchána a tchýně.

„Vešli jsme do kuchyně. Byla tam Ester na levém gauči a Evženie v kuchyni. Na baru hrála televize. Obě ji sledovaly.“ (terénní poznámky 23.3.2018)

Televize v obývacím pokoji je zdrojem komunitní zábavy a odpočinku. Umožňuje aktérům sdílet čas a umožňuje společný odpočinek. Aktéři se k jejímu užívání uchylují relativně často. Zvláště jí používají na každodenní sledování telenovel, o jejichž ději mají podrobný přehled. *„Ester na otázku, kdy sledují televizi, začala vyjmenovávat, jak jdou telenovely postupně v programu za sebou s příslušnými časy vysílání“* (terénní poznámky 16.3.2018). Televizi používají buď přímo, tedy sedí na židli nebo na gauči a sledují ji celou svou pozorností, nebo je zapnutý program jakousi kulisou pro jejich jinou činnost, jako například vaření, konzumace jídel či používání mobilního telefonu.

Zároveň je nutné se s ostatními přítomnými dohodnout, jaký program zvolí: *„Kdo rozhoduje o tom, na co se budete koukat? Ester: Máma, a když se mi to nelíbí, koukám na YouTube.“* (rozhovor Ester 5.4.2018). Ovlivňování sledovaného programu v televizi podléhalo hierarchii osob žijících v domácnosti. Odpovědí na ní je buď podvolení se zvolenému programu nebo alternativní řešení, jak zmiňuje Ester, například sledování videí na YouTube na mobilu či počítači nebo odcházení do pokoje k vlastní televizi.

Aktéři většinou pravidelně sledují jednotlivé telenovely, díky čemuž jsou dobře obeznámeni s jednotlivými ději a postavami v nich. U sledování programu často projevují emoce a prožívají děj spolu s postavami. Jako by se ty jednotlivé postavy postupně staly jejich virtuálními spolubydlicími, důvěrnými známými. To jim umožňuje v průběhu sledování televize vykonávat ještě jiné činnosti, stejně jako kdyby byli herci v obýváku reálně. A obdobně tak si aktéři za sledování televize povídali spolu navzájem nebo se mnou.

Ve chvíli, kdy jsme se bavili s Ester a Evžení o tom, že my doma televizi nemáme, a co by se stalo, kdyby ony televizi neměly, reagovala Ester: *„To by musela být hrozná nuda. To by nebyl život, to si neumím vůbec představit. My se tu všichni koukáme.“* (terénní poznámky 16.3.2018). Televize tak byla i médiem pro styk s virtuálními přáteli. Sama o sobě jako věc nemusela být pro aktéry důležitá natolik, jako obsah, který zprostředkovala (Vacková a kol. 2014, s. 163). Rozptylovala „nudu“ a její sledování bylo součástí každodenních praktik.

V obývacím pokoji je také stolní počítač, který funkci televize mírně překrývá, ač je v určitých parametrech „výhodnější“ než televize. Jak mi jednou vysvětlila Evženie, telenovely, které normálně sledovaly v televizi, se v počítači daly zastavit nebo přehrát znovu, mohlo se na ně podívat v jiný čas, než v který zrovna běžely a mohly se dohledat minulé díly. Se stolním počítačem se ale nemůže mnoho hýbat, takže když chce aktér sledovat pořad z kuchyně, musí se dívat na televizi.

Navíc, počítač není jen jakousi příležitostně „výhodnější“ televizí na sledování telenovel, ale je aktéry, zvláště Eduardem a Jitkou, potažmo malým Jozífkem, používán ke sledování jiných videí na YouTube nebo používání Facebooku. V případě Eduarda a Jonáše je využíván i k hraní počítačových her.

K odpočinku a zábavě mimo dvou gaučů a křesla sloužil i kuchyňský stůl a židle kolem. Ve chvíli, kdy aktér seděl u stolu za přepážkou, byl v relativně uzavřeném prostředí. To mohlo skýtat pocit příjemna a útulna, jak jsem ostatně sama mohla zakusit. Jitka a Evženie často společně u tohoto stolu snídají a povídají si, a sledují televizi. Stejně tak se večer obyvatelé u stolu scházejí a „probírají věci“, zvláště pak Evženie, Karla a Ester, někdy i Jitka či Konrád. Takže i samotná zóna kuchyně mohla být místem odpočinku a zábavy.

7.2 MÍSTO PRACOVNÍ

Obývací pokoj se svou funkcí odpočinku a zábavy stojí mnohdy v rozporu s obývacím pokojem jako místem práce. Jsou chvíle, kdy může jeden aktér v obývacím pokoji odpočívat a druhý pracovat a navzájem se neruší, ale jsou i momenty, kdy jedna funkce druhou ukončí nebo vykáže, jak můžeme vidět v následujících ukázkách:

„Byli jsme na návštěvě, seděli jsme v obývacím pokoji a povídali si s Konrádem, zatímco Karla vařila jídlo v kuchyni. Chilli, které zrovna pražila, se dostalo do vzduchu, a my jsme museli s kašlem opustit místnost a vyběhnout na dvorek.“

Relaxační zónu obývacího pokoje jsme museli opustit, neb nás vytlačila pracovní zóna obývacího pokoje.

„Pak přišla Jitka do kuchyně ze svého pokoje, že chce manžel mango pyré. Začala krájet mango. Pro sebe a Jozífka otevřela puding, který vytáhla z lednice. Mango, cukr a mléko začala mixovat. Zrovna běžela napínavá scéna v telenovele, soudě podle toho, jak se tvářila Ester, která na Jitku zavolala: „Nééé!“. Jitka se smála, naznačila rukama „pardón“, a vypnula mixér a počkala zhruba tři minuty, než scéna skončila, a pak pokračovala v mixování.“
(terénní poznámky 16.3.2018)

V druhém úryvku dochází nakonec k opačné situaci, kdy zóna relaxační pozastavila funkci pracovní.

A: A kdo vaří?

K: No, obě snachy, protože Karla pracuje. Někdy Jitka, někdy Evženie, když Jitku nenechá dítě. Nebo jí ho hlídá a Jitka vaří. Já občas taky vařím, jakože si ohřeju fazole, vajíčka...někdy si tak připravuju oběd, když tu nikdo není. Karla mi třeba něco nechá připravenýho, já si to ohřeju. (rozhovor Konrád 16.4.2018)

Obývací pokoj byl také místem domácích prací, konkrétně pak hlavně místem vaření, uklízení a konzumace jídla. Povinnosti s tímto spojené vykonávaly ženy. Konrád sám v úryvku říká, že vaří minimálně, a to jedině pokrmy nepříliš složité na přípravu. Většinu dnů měla vaření na starost Jitka, protože zůstávala doma s malým synem, narozdíl třeba od Karly. Evženie, když byla doma a nešla do práce, tak se na vaření a úklidu domácnosti spolupodílela s Jitkou. Vařil se oběd pro děti, aby měly co jíst, až se vrátí ze školy, nebo v případě Jonáše, než do školy půjde. Také to bylo pak i jídlo, které jedli ostatní, když se vrátili z práce.

„Přišli jsme do obýváku, kde Karla a Jitka společně vařily. Karla přidávala smetanu do těstovin, Jitka něco krájela. Ptali jsme se, jestli jim můžeme tedy pomoci. Za chvíli, když se nářek Jozífka stal velmi hlasitým a nepomáhalo, že si ho Jitka vzala do náruče, trochu nešťastná s omluvným hlasem ke Karle řekla, že s dovolením se omlouvá, ale musí odejít, protože ho jde uspat, že by takhle nic neudělala. Její syn Jonáš tam v kuchyni stál a koukal, opřený o linku, nic nedělal

ani neříkal. Sedli jsme si ke stolu v kuchyni a začali pomáhat, s čím nám řekla Karla.“ (terénní poznámky 11.3.2018)

V neděli vařily oběd Jitka a Karla, která ten den měla volno a Evženie byla v práci. Jak můžeme vidět z ukázky, Jitka cítila povinnost být v kuchyni a podílet se na vaření, tedy plnit svou úlohu. Dokud náрек syna byl jen mírným, v kuchyni zůstávala, aby této povinnosti dostála. Ve chvíli, kdy se nespokojenost Jozífka projevila naplno, musela tuto svou práci upozadit a vzít své nespokojené dítě. Můžeme zde také pozorovat druhou linku příběhu: byl potřeba „hlasitý náрек“, aby byla Jitka „propuštěna“ ze své práce, ze svých domácích povinností a pouze „hlasitý náрек“ byl pro to dostatečnou omluvou (srov. Douglas 1991, s. 302). V minulosti, když Jitka nějakým způsobem tuto svou povinnost nedodržela, to bylo negativně komentováno ostatními obyvateli, zvláště pak Karlou, která se zdá být „organizátorem domácnosti“.

E: No, prostě to dělá hodně problémů, třeba, když Jitka neudělá jídlo. Karla, když přijde z práce, se naštve, že není uvařeno. My, protože já Jitce pomáhám, musíme mít hotový jídlo, než přijde Karla z práce. Když není, je naštvaná.

A: A to musí být něco uvařeného? Třeba jogurt k večeři nestačí?

E: Ne, chce mít velké, teplé jídlo. (rozhovor Evženie 6.4.2018)

Z této ukázky můžeme dobře pozorovat, jak byla úloha „kuchařky domácnosti“ důležitá, jak velmi byla práce s ní spojená vyžadována.

„No, občas Jitka řekne: dnes nebudeme dělat nic k jídlu Evženie, koupíme si burrito, nebo něco takovýho. Jenže pak si řekneme, ne, musíme něco udělat, protože přijde Karla a naštve se.“ (rozhovor Evženie 6.4.2018)

Mohla bych spolu s Búrikovou a Millerem (2013, s. 84) říci, že se jedná o Karly způsob, jak zajistit, aby se v domácnosti děly věci podle ní. Říká: každý den bude uvařená večeře a tuto činnost bude mít na starost Jitka. Ve chvíli, kdy není požadavku dostáno, zlobí se, a tak

vytváří tlak na to, aby se nedodržení neopakovalo. Chce docílit toho, že bude mít „*tuto činnost pod kontrolou, a že je to ona [...] kdo řídí domácnost*“ i v době své nepřítomnosti.

Mary Douglas (1991, s. 297) vnímá domov jako „*kolektivní statek*“. Aby tento kolektivní statek mohl přežít a nadále fungovat, je potřeba mimo jiné, aby se všichni členové domácnosti spravedlivě zapojovali do jeho budování. V situaci výše nešlo konkrétně tolik o jídlo (nikdo by „hlady nezemřel“). Vidím zde spíše „hádky“ či komunikaci, aby se spravedlivě rozdělilo přispívání do domácnosti (srov. Douglas 1991). Je kladen požadavek na každého jednotlivého obyvatele, aby svým dílem přispíval k chodu domácnosti či příspěvky do společného rozpočtu, a solidárně tak všichni spolupracovali na společném cíli – udržení tohoto kolektivního statku (tamtéž, s. 299-300). Ve chvíli, když někdo spravedlivě k fungování tohoto kolektivního statku nepřispívá, stává se, podle Douglas, pro domov hrozbou a nepřítelem pro blaho rodiny, stává se *free-rider* (tamtéž, s. 296). Protože je domov „*křehkým systémem, který se dá jednoduše rozvrátit*“ (tamtéž, s. 301) právě někým, kdo nemyslí na celek, ale myslí na sebe.

V tomto vidím rozhořčení Karly, když Jitka nesplnila svou povinnost uvařit jídlo pro celou domácnost. Z jejího pohledu se stala *free-rider*, který „*krade z budoucí prosperity domova*“ (tamtéž, s. 296). V jejich očích nebylo spravedlivé, aby někdo povinnosti plnil a druhý ne.

Jedním z nástrojů hlídání, že všechno probíhá spravedlivě, je kontrolování ostatních (tamtéž, s. 299). Pouze ve chvíli, kdy členové budou bdít nad tím, aby v domě vládla spravedlnost, bude domov fungovat a budou z něho všichni profitovat. Ve momentě, kdy nebudou všichni stejně solidární, zničí se. Solidarita je vyžadována a spolu s jejím uskutečněním přichází kontrola a potenciální krutost (tamtéž, s. 305).

„Tohle se dělá často, že takhle lidi spolu bydlí a hádaj se, tohle se děje hodně. Akorát třeba můj bratr má svoji kuchyň na sdíleném pozemku, ne jako my. To je lepší žejjo, protože my, když se pohádáme, stejně musím jít do kuchyně uvařit jídlo, a nemůžu s tím nic udělat.“ (rozhovor Jitka 20.3.2018)

Právě proto, že obývací pokoj nebyl jen místem odpočinku, ale i práce, která se „musí“ udělat, byl místem i potenciálně nepříjemné koexistence. Jak tvrdí Búriková s Millerem (2013, s. 63): „*koexistence naznačuje, že i když by to mohl být sdílený prostor, v praxi často*

nejde o nic víc než o vzájemnou toleranci dvou odlišných subjektů, které se ocitli v daleko větší blízkosti jeden druhého, než by se jim líbilo“. V úryvku Jitka mluví o těžkostech společného bydlení v jedné domácnosti ve chvíli, kdy je kuchyň využívána všemi obyvateli domácnosti. Tedy, kdy jejím místem práce je místo všech, kdokoli tam může kdykoli vejít, kontrolovat ji, popřípadě se vyjadřovat k tomu, co dělá, respektive nedělá. Už jen nutná koexistence v jedné místnosti s někým, s kým jste se např. pohádali, vyvolává přinejmenším rozpaky. Jestliže chce dostát svému úkolu a vařit nebo třeba uklízet, nevyhne se používání kuchyně.

Můj rozhovor s Jitkou pokračoval takto:

„Takže to, co děláme je, že každé si splníme své povinnosti, a ještě předtím, než přijede Karla, což víme, kdy bude, se rozejdeme do svých pokojů.“ (rozhovor Jitka 20.3.2018)

Jitka na tuto svou „horší“ pozici, tedy že její povinnosti v domácnosti se vykonávají ve sdíleném prostoru, zvolila strategii odcházení do vlastního pokoje. Uvaří rychle, dokud tchyně ještě nepřišla domů z práce či odjinud. Znalost rutiny je v tuto chvíli klíčová. Ví, který den v kolik Karla končí v práci, které dny chodí do centra nakupovat a kdy zůstává doma. Podle svých znalostí tedy v pravý čas opustí kuchyň a uchýlí se do svého pokoje. Obývací pokoj se tak v některých chvílích pro Jitku stává místem práce a zároveň i zábavy a odpočinku pouze na časově ohraničenou dobu.

„Jitka řekla, že tu něco hoří – Evženie, že ne, že je to to rozbitý auto na dvorku – Jitka řekla, že ne, že je to něco tady – Evženie se zvedla a začala to „něco“ hledat. Zahlédla jsem ohořelou utěrku a všichni se začali smát. Evženie říkala, že to radši půjde vyhodit dřív, než přijde Karla ... a když pak Jitka odcházela do svého pokoje asi po půl hodině, připomněla Evženie, že to tady je ještě cítit spáleným, ať si dá pozor – ona jí řekla, ať teda otevře dveře, aby to vyčichlo, než přijde Karla.“ (terénní poznámky, 16.3.2018)

Díky tomu, že je aktérům důvěrně známý rytmus a harmonogram druhých, znají “bezpečné chvílky”, které jim umožní se po domácnosti pohybovat, aniž by byli přistiženi nebo se setkali s druhým člověkem, s kterým se třeba setkat nechtějí. *„Doma není nutné*

kohokoli hledat: mělo by být možné vymyslet, kde se druhý v ten daný čas nachází, jestliže to tedy funguje správně“ (Douglas 1991, s. 301).

„Strategie je koupit si v obchodě jídlo už hotové a celý den do kuchyně nejít – být v pokoji, jak jste mohla vidět minulou neděli. A pak se jí celý týden vyhýbat.“
(rozhovor Jitka 20.3.2018)

Druhá strategie, kterou Jitka používá jen občas, v mezních situacích, je strategie vzdoru. Odmítne chodit do kuchyně vařit. Používá pouze vlastní pokoj a dojde si pro pití i jídlo na celý den, dva, do obchodu, aby se tak vyhnula navštěvování a používání kuchyně, a tím i v tu chvíli nepříjemné koexistenci. Pokoj je situačně místem soukromí a bezpečí. Kuchyň je zase místem nejistoty, místem setkávání s „nepřítelem“. Hotové jídlo a pití v plastových lahvách umožňuje Jitce nepoužívat kuchyň, je zdrojem autonomie a symbolem vzdoru.

Aby nebylo nepoznamenáno, obývací pokoj není jen místem práce spojené s jídlem, ale i místem pracovním ve smyslu studijním.

A: Kde děláš úkoly?

E: V kuchyni, nerada píšu na posteli totiž. Když ale mám třeba něco číst, tak to dělám tady na posteli, lehnu si a čtu si. (rozhovor Ester 5.4.2018, v jejím pokoji)

Materiální vybavení pokoje E, respektive nepřítomnost stolu v pokoji, nutí Ester uchýlit se do kuchyně k jedinému stolu v domácnosti a úkoly psát tam. Protože ale často v obýváku provádí současně někdo jinou činnost, potkávala jsem Ester s učením za kuchyňským stolem většinou se sluchátky v uších a do nich puštěnou hudbou. Sluchátka ji umožnila vytvořit si „studijní místo“ z místa relaxačního a místa práce s jídlem.

7.3 MÍSTO KONZUMACE JÍDEL

V obývacím pokoji mimo odpočinku a práce probíhala ještě další činnost – konzumace jídla. Mohla jsem pozorovat dva základní způsoby nakládání s jídlem, kdy aktér buď usiloval o to, aby jídlo konzumoval společně s druhými anebo se aktér snažil, aby jedl jídlo bez druhých, respektive ne v obývacím pokoji. Nyní se budu soustředit na první z nich.

A: Jak a kdy v domácnosti jíte?

E: Jonáš, Jitka a Evženie spolu snídají, já můj bratr a Jitka obědváme společně, a pak večeříme už všichni spolu, a jen Jan ve svém pokoji.“ (rozhovor Ester 5.4.2018)

Ve chvíli, kdy aktéři konzumovali jídlo v obývacím pokoji, jedli buď u kuchyňského stolu nebo si vzali jídlo, někdy i s talířem, a sedli si na gauč. Když jedli společně, seděli většinou u kuchyňského stolu. Můžeme tu vnímat rozdíl mezi konzumací jídla v kruhu širší rodiny a s návštěvou, pro kterou byl často do obývacího pokoje postaven stůl, a jedlo se pak na něm v obývacím pokoji.

„A pak už jsem jenom čekala na děti a vařila. A teď čekáme na Karlu, abychom šli večeřet. My na ní musíme čekat, a pak se odebereme do našeho pokoje.“ (terénní poznámky 9.3.2018)

V úryvku mi Evženie vypráví, co dneska dělala a bude ještě dělat. Douglas (1991, s. 301) tvrdí, že *„hlavním přínosem pro kolektivní statek od vlastních členů je být fyzicky přítomen na jeho shromážděních“*. Společné stolování může být takovýmto shromážděním. Proto bylo od Karly vyžadováno, jako relativně každodenní „rokování“ některých členů domácnosti. Chtěla po ostatních, aby počkali, než přijde z práce, a pak společně usedli ke stolu. Tento požadavek se zvláště týkal jejich vnoučat Ester a Eduarda a snachy Evženie.

„Čas věnovaný společnému jídlu je konkláve, které slouží ke koordinaci dalších opatření, vyjednávání o výjimkách a diskutování o privilegiích, šíření informací o vnějším světě, odsouhlasení strategií ohledně toho, jak s věcmi naložit, a vytváření shodných hodnocení“ (Douglas 1991, s. 302). Společné jídlo tedy slouží k utužování vztahů a domlouvání se o dalším směřování domácnosti. Dále vnímám požadavek vznesený od Karly jako touhu po přehledu o tom, jak se daří těm, které finančně i jinak podporuje. Díky těmto shromážděním má možnost korigovat jejich budoucí kroky. Jako by společná večeře byla schůzka zaměstnanců, kteří svému šéfovi shrnují svůj den a plány do budoucna, a on tyto plány odsouhlasuje a koriguje, má je pod kontrolou (srov. Búriková a Miller 2013, s. 84).

V průběhu stolování si aktéři mezi sebou povídali, sdíleli své denní zážitky a komentovali dění v domácnosti, sousedství nebo širším světě. Stávalo se, že v průběhu jídla

byla zapnutá i televize, a to pak většinou aktéři spojili její sledování a povídání s ostatními dohromady. Někdy ale docházelo k tomu, že se jeden z aktérů soustředil na svůj telefon či zapnutou televizi natolik, že se konverzace u stolu neúčastnil, a tak se ze společného „rokování“ (srov. Douglas 1991, s. 302) stalo jen jakési sdílení prostoru.

Ve sdíleném obývacím pokoji byla i sdílená lednice. O sdílené lednici, rozpacích a neshodách, které se s jejím používáním pojí, píše i Búriková a Miller (2013, s. 69). Argumentují, že se skrze nakládání s jídlem projevuje mocenská nerovnováha.

A: Vy jíte jídlo z týhle lednice?

E: Jo.

A: Můžete sníst všechno nebo jsou nějaký věci jenom pro někoho?

E: Jo, takže, všichni všechno můžou jíst. Jenom některý věci, se řeknou, že jsou třeba jenom pro Jozífka – jogurty a tak. Mně stejně nechutnaj, pro začátek. (smích) Nikdo jinej nemá nic svého. Všichni můžou přijít a vzít si.

A: A nikdy se nikdo nenaštve?

E: Ten, kdo se nejvíc naštvává je Konrád. Ne, vlastně ne, Konrád se nenaštává, Karla se naštvává.

A: Proč?

E: Protože řekne, tohle jsem přinesla speciálně pro Jana. Ona chce všechno pro Jana. Ale on řekne, ne, to není jenom pro mě, to je pro všechny, berte si to. Ale když si to někdo vezme, tak se Karla naštve. Ona si ho totiž hýčká.

(rozhovor v obývacím pokoji Evženie 31.3.2018)

Speciální jídlo značí speciální místo v postavení členů domácnosti. Karla se snaží jídlem ukázat, že je Jan pro ni nejdražší, odkazuje tak k její vztahové hierarchii. Vidím, že se Jan snaží toto své výsostné postavení vyrovnat s ostatními členy domácnosti, ale zcela se mu to nedaří. Nicméně v následujícím úryvku se Jitka ozývá s voláním po spravedlivém přístupu ke všem členům domácnosti (srov. Douglas 1991, s. 301):

„Třeba když vaříme jídlo, Karla oddělí pro Jana. Vezme talíř a dá na něj Janovi. A Jitka se naštve, říká: tak jestli odděluje Janovi, proč taky neoddělí pro mě, pro Jonáše a Josefa? (Rozhovor Evženie, 31.3.2018)

8 VLASTNÍ POKOJ

Pokoj v této kapitole nemíním popsat v jeho komplexnosti, ale spíše jsem se na něj soustředila v kontextu obývacího pokoje a spolužití.

8.1 POKOJ JAKO MÍSTO SOUKROMÍ

Obývací pokoj je ze své funkce místem pro všechny. Ale jak jsem ukázala, v praxi tomu tak není. Ne všichni se v obýváku cítí stejně. Někdo se tam naopak necítí příjemně a v obýváku netráví čas a přebývá raději v pokoji. Může to být třeba proto, že se v obývacím pokoji nenacházejí jeho/její předměty – vzpomínky, zpřítomněli druzí. Či některé obyvatele vyhání z obývacího pokoje pryč, do pokoje vlastního přítomná kontrola, pocit nepříjetí, nemožnost realizace či rozruch.

Na pozemku domácnosti se nachází tři samostatné pokoje: pokoj K, pokoj E a pokoj J. Všechny tři jsou svou velikostí vcelku stejné. Většinu místnosti zaplňuje manželská postel a jednolůžko, které je v pokoji K zároveň gaučem. Zbytek prostoru vyplňují skříně a poličky, externí větráky a přímotopy. U každého pokoje se nachází koupelna.

Mary Douglas (1991, s. 305) tvrdí, že domov poskytuje jen „určité limitované soukromí“, právě například pro svou kontrolu nad členy, která je v něm zakotvena. Nicméně toto nedostatkové soukromí, které poskytuje, je obyvateli velmi chráněno (tamtéž). Můžeme například vidět na zkoumané domácnosti, že ač pozemek hostí tři nukleární rodiny, našel se dostatek místa pro to, aby všechny měly svůj vlastní pokoj. Do výstavby pokojů musely být vynaloženy finance a energie členů domácnosti. Ba se i začalo budovat horní patro pro případné další obyvatele.

Začátek této kapitoly bych ráda věnovala jídlu, abych tak plynule navázala na konec kapitoly minulé, kde jsem popisovala první způsob nakládání s jídlem. Nyní bych se zaměřila na způsob druhý, kdy se aktér konzumaci jídla v obývacím pokoji vyhýbal. Jídlo a jeho přechovávání se totiž nesoustředí jen do obývacího pokoje, ale můžeme ho najít i v samostatných pokojích.

„Proč tady Jan nikdy není, v obýváku?“ - Evženie: „No, protože on tady ani není, Jitka mu to vždycky nosí do jejich pokoje“ (terénní poznámky 9.3.2018). Jan ráno odejde do práce, kde snídá i obědvá a poté, když přijde z práce, zajde rovnou do svého pokoje a tam většinou

zůstane. Někdy vychází ven na dvorek, hrát si se synem Jozefem. Jeho manželka Jitka mu po jeho příjezdu přinese do pokoje večeři, nebo cokoli, na co má chuť. „*Jan je v pokoji, kouká na televizi, na fotbal a je v pohodě*“ (rozhovor Jitka 20.3.2018). Pokoj je pro Jana místem konzumace jídel, místem odpočinku i místem zábavy, obývací pokoj nevyužívá. Při našem navštěvování domácnosti jsme Jana většinou nepotkali, neúčastnil se ani rodinných oslav. Když už jsme se s ním střetli na dvorku, projevoval se Jan velmi plaše, pozdravil nás a zašel do pokoje. Dalo by se říci, že právě genderové rozdělení rolí v jeho nukleární rodině mu dovolilo pro něj potenciálně nepříjemné místo obývacího pokoje nevyužívat. Vlastní pokoj je pro něj „jeho“ místem, vyhýbá se tak koexistenci s ostatními. Poskytuje mu soukromí a klid a distancuje se tak od ostatních (Búriková a Miller 2013, s. 61). Stejně tak jeho nevlastní syn Jonáš mnoho nevyužíval obývacího pokoje a většinu jídel jedl v pokoji, sedě na posteli s talířem na klíně.

Další jídlo, které se v pokojích konzumuje, je „jídlo na noc“:

A: A jaký jídlo vám máma do pokoje kupuje?

E: Jogurty například, sladké pečivo, colu, mléko a mango třeba. To pak jíme tady večer. Někdy totiž večeříme tam v kuchyni, ale třeba dostaneme pak ještě v noci hlad, když už jsme v posteli, tak v deset, dvanáct, a tak se jenom natáhneme. (rozhovor Ester 5.4.2018)

Materiální struktury domácnosti ovlivňují životy jejích obyvatel (Vacková a Galčanová 2010, s. 96). V této ukázce vidíme materialitu jednat (srov. Clapham 2011, s. 365). Dvorek a jednotlivé budovy postavili lidé. Vnikla tak potřeba tento dvorek při cestě do kuchyně přecházet. Dvorek je tím, kdo ovlivňuje lidské aktéry, respektive jejich jednání. V tomto případě je překážkou, zvláště v noci, která si žádá strategii „jídla na noc“. Evžení nakoupí sobě a dětem různé potraviny, které uskladní v pokoji, aby až budou mít někdy večer chuť, byly jednoduše dostupné.

V pokoji E nacházíme lednici II, která je svou funkcí i významem odlišná od lednice I v obývacím pokoji. Tato lednice II slouží výhradně soukromým účelům rodiny E a J.

A: A proč nepoužíváte tamtu společnou?

E: Protože když nám máma něco koupí, tak nám to sní děda.

A: Tvoje babička Karla nepožívá tuhle ledničku?

E: Ne. Někdy jí používá ještě Jitka s věcmi pro Jozíška. A pak taky když Jan koupí nějaký pití alkoholický, tak ho dá sem do týhle ledničky, protože nechce, aby to někdo vypil. Nemá totiž vlastní lednici. Kdyby to dal do tý společný, tak by to děda vypil. Má totiž zvyk brát si věci, který nejsou jeho.

(rozhovor Ester 5.4.2018)

Lednice II je odpovědí na konfliktní spoluužívání lednice I, z které by si, jako z místa zásob všech, nikdo neměl nic brát sám a potají (srov. Douglas 1991, s. 301). Jak je vidět z úryvku, Ester si stěžuje, že Konrád si bere věci, které by si brát neměl.

Vnímám lednici II jako jistou snahu o emancipaci rodin J a E a snahu o osamostatnění se od obývacího pokoje. (O tom, jak se Jitka zásobuje ve svém pokoji, aby nemusela navštěvovat obývací pokoj, jako vzdor Karle a její autoritě, jsem psala již výše.) Zároveň se do lednice II umisťují jen „bonusové potraviny“, takže míra osamostatnění je relativně nízká až snad jen symbolická.

V obývacím pokoji vládla hierarchie estetiky. V jejím čele stála Karla, která určovala, jaké předměty se smějí do obývacího pokoje umístit a jaké ne. Nicméně vlastní pokoj dává obyvatelům možnost uskutečňovat věci podle svého – proto je každý z nich také jiný ve svém vybavení a estetice. Určitou parabolu můžeme v tomto vidět ve vlastních pokojích au-pair u hostitelských rodin, jak je přiblížili Búriková a Miller (viz např. 2013, s. 61). Au-pair do určité míry mohli ovlivnit vybavení vlastních pokojů a ty pak mluvily, jak poukazují autoři, i o vztazích s hostitelskou rodinou.

Následující úryvek rozhovoru s Evženií ukazuje, jak člověk v pokoji mohl uplatnit své estetické cítění, jak se mu zalíbilo. Byl “organizátorem“ pokoje:

E: Je potřeba koupit barvu, abychom to přebarvili.

A: Tuhle modrou?

E: Jo.

A: Vám se líbí modrá?

E: Jo, líbí.

A: Vy jste namalovali tu koupelnu?

E: Jo.

(rozhovor Evženie 10.3.2018)

Evženie a já rozmlouváme o tom, že je potřeba znovu natřít jejich koupelnu, kterou si před časem nabarvili modře. Kvůli dostavbě koupelny J, která zdí s koupelnou E sousedí, se některé části zdi zabílily, a Evženie artikuluje potřebu znovu zed' natřít. Barvu si určuje ona, stejně tak i kdy a jak koupelnu nebo pokoj natře. „Její“ pokoj, který prakticky patří manželům K, je jí nyní propůjčen. Dává jí možnost organizovat v něm věci podle svého. Nemusí se nikoho ptát, jakou barvou a jestli vůbec pokoj natřít může. Má možnost volby.

Stejně to můžeme vidět například na rozmístěných dekoracích. Pokoj J má jako hlavní dekorační předměty společné fotky členů jejich nukleární rodiny a dále fotky připomínající konkrétní životní události (Money 2007, s. 368). Pokoj je tak sám místem, kde „visí“ pro rodinu J důležité momenty (např. první den Jonáše ve škole, narození Jozefa, fotka Jitky a Jana z jejich společných začátků vztahu). Fotky, které znázorňují všechny členy pohromadě, vyjadřují touhu aktérů po tom, aby tomu tak bylo i v každodenním životě, nebo radost a připomínku toho, že to tak je.

Je možné si povšimnout, že takovéto předměty manželů K visely i v obývacím pokoji, kdežto, jak shodně nachází Búriková a Miller (2013, s. 59) u au-pair v britských rodinách, fotky a jiné „*memorabilní objekty*“ (Vacková a kol. 2014, s. 158) z pokoje J nenacházely do obývacího pokoje cestu.

V pokoji E nacházím čtyři relativně velké obrazy s náboženskými tématy a sošku Madony. Znovu bych za nimi viděla symboly náboženského přesvědčení Evženie, zpodobnění náboženských postav, ke kterým se upíná a které jí doprovází v jejím životě. Samozřejmě v pokoji mohou být i pro své estetické kvality. Ačkoli dcera Ester v rozhovoru se mnou estetickou kvalitou obrazů nezmiňuje a mluví jen o obsahu, který obrazy zobrazují:

A: Jak se ti líbí ty obrazy?

E: Jo, já s nimi nemám žádný problém, tohle je pokoj mé mámy. Ale protože nejsem úplně věřící, takže mi na nic moc nejsou. Máma se k nim večer modlí.

(rozhovor Ester 5.4.18)

Zmínila jsem tu určité předměty, které se domnívám, že by v případě samostatného bydlení nukleární rodiny byly vystaveny v obývacím pokoji. Tady je nicméně nacházíme ve vlastních pokojích. Jako by byl vlastní pokoj, jeho předměty a jeho „příběh“ určitou alternativou k „příběhu“ v obývacím vyprávěném pro hosty i obyvatele domácnosti zvláště Karlou.

Kromě dekoračních předmětů se ve všech pokojích nalézají i soukromé televize:

E: To se mi nelíbí, bejt v obýváku sama, radši jdu sem do pokoje a koukám na televizi.

A: A takže v pokoji se nebojíte, ale v obýváku jo?

E: Jo, v obýváku se bojím věci. Raději se koukám na televizi v pokoji než v kuchyni, když tam nikdo není. Třeba to se stalo teď, Eduard odešel, Jitka taky, a já se tady mám moc hezky v pokoji, klidně celej den.

(rozhovor Evženie 6.4.2018)

Jak vidíme, z rozhovoru s Evženií plyne, že televizi v obývacím pokoji používá pouze ve chvíli, když se tam nachází ještě někdo další. V okamžiku, kdy tam nikdo není, odchází do pokoje, sledovat ji tam. Sledování televize v obývacím pokoji ztrácí své „kouzlo“, když ostatní obyvatelé odejdou. Vlastní televize je pak její „soukromou“ televizí. Zvláště pak volitelný obsah, který nabízí, s sebou nese možnost svobodného rozhodování se o programu, který bude aktér sledovat. Je proto zdrojem soukromí, odpočinku a zábavy mimo dohled očí ostatních. Zároveň vidíme, že pokoj je místem, kde se cítí bezpečně.

„V devět začíná jeden pořad, co se mi líbí, to se dívám. Do deseti se koukám. Až usnu. Někdy řeknu Karle, ať se jde koukat se mnou, a ona jde.“ (rozhovor Konrád 16.4.2018)

Televize zároveň přináší každodenní řád a rutinu. „*Jsou to cesty, provázející nás každodenností*“ (Vacková a Galčanová 2014, s. 186). Konrád ví, jak jeho den bude končit – v devět večer si lehne do postele, protože bude začínat oblíbený seriál, který v deset skončí, a on už bude spát. Většinu dní se na to může spolehnout, a tato jistota a řád skýtá pocit

bezpečí. Rutina může být „záchrannou vestou, která pomáhá vyrovnat se s bezbřehostí času“ (Ehn a Löfgren 2010, s. 82 podle Vacková a Galčanová 2014, s. 186).

V další citaci Evženie mluví o tom, že zapnutá televize může přinášet pocit bezpečí a jistoty ještě i jiným způsobem:

„Já se bojím obou dvou lidí, živých i mrtvých, ale mrtvých se bojím fakt hodně. Když zjistím, že někdo umřel, tak to já pak v noci spím s puštěnou televizí a rozsvíceným světlem. Ve chvíli, kdy se už rozednává, kolem pátý, vypnu světlo a televizi a jdu spát. V noci vůbec nespím, hrozné, hrozné.“ (rozhovor Evženie 6.4.2018)

Evženie v rozhovoru vyjadřuje svůj strach, který pociťuje, když někdo v okolí zemře. Televize je jí od tohoto strachu záchranou. Symbolizuje přítele, který „neusne“ na rozdíl od jejích dětí, které by jí byly vítanou společností a důvodem k tomu se nebát, ale: „*Na nic nejsou! (smích) Usnou a pak jsem zase sama. Když někdo umře, říkám, pojďte si tady lehnout, budeme se koukat na televizi, budeme spát všichni společně – ahhh, dívej se sama, říkají*“ (rozhovor Evženie 6.4.2018). Televize je pro svůj nelimitovaný přístup v kteroukoli denní i noční dobu a pro své „virtuální přátele“ zdrojem bezpečí (srov. Vacková a kol. 2014, s. 166). Možná současně i programy, které v ní běží, dovolí Evženii zapomenout na její strach, odreagovat se. Televize je útekem do „jiného světa“.

V pokoji K nacházíme různé dětské hračky, panenky a plyšáky, které jsou většinou vystavené na policičkách:

„Ty panenky, tak ty poslaly z USA moje dcery pro Ester, ale ona na to moc není. A tak, protože jsou od mých dětí a Ester je nechtěla, tak jsem si je vzala. A tuhle panenku jsem si přivezla z USA, byla to panenka mé nejstarší vnučky. Už jí bude 22.“ (rozhovor Karla 12.4.2018)

Money (2007, s. 373) pozoruje, že „objekty jsou vnímány za naplněné určitou stopou člověka, co nám je dal, a vypadá to, že je tu silné přesvědčení, že uchování takovýchto věcí zajistí, že toto důležité pouto mezi sobě drahými lidmi zůstane zachované.“ Jako by panenky byly Karle a snad i Konrádovi zastoupením drahých lidí, jejich dcer a vnučky, které jsou momentálně nepřítomné. Tyto předměty se nenachází v obýváku, právě pro svou intimní

povahu. Naopak dovolují Karle a Konrádovi se v jejich „hradu“ (Búriková a Miller 2013, s. 61) obklopit jejich drahými příbuznými.

Oddělené místo pokoje od ostatních prostor domácnosti, zvláště pak prostorová vzdálenost pokojů od kuchyně a obývacího, aktérům dovoluje určitým způsobem uniknout z dohledu všeobecné kontroly (srov. Búriková a Miller 2013):

E: Jsou dny, kdy si člověk řekne, dneska nebudu nic dělat, budu si jen tak ležet, nebudu vstávat brzo, když je to jeden den, to se nic nestane.

A: To takhle někdy děláte?

E: Jo, někdy jo. Řeknu si, nebudu stlát postele, jen tak si ležím. Jó, jsou takový dny, kdy si to řeknu.

(rozhovor Evženie 6.4.2018)

Pokoj je pro Evženie místem, které jí dovoluje „jet tak si ležet“ a nestlát postele. Je za svůj pokoj sama zodpovědná, to ona se každý den rozhoduje, jestli dnes bude stlát postel nebo ne. Stejně jako kdy a jestli bude malovat zdi pokoje, na rozdíl od povinností ve společných prostorách (srov. Vacková a kol. 2014, s. 70).

A: Jaký je vaše oblíbené místo na pozemku?

K: Tady! Tady je můj pokoj, můj a Karly, tady to je náš pokojík. A máme tu koupelnu a tak.

(rozhovor Konrád 16.4.2018 v pokoji K)

Konrádovo oblíbené místo je „jeho“ místo, které nepodléhá společnému sdílení, vyjednávání a rozruchu.

„Vlastní“ je tak ceněno, že se Evženie raději sprchuje ve studené vodě ve vlastní koupelně (nemá boiler), než aby chodila, jako to dělají její děti, do koupelny manželů K. Sdílení koupelny K ji obtěžuje, např. nerada čeká, až tam bude volno:

E: Většinou tuhle koupelnu používám jenom já. Mně se nelíbí používat tu Karly koupelnu.

A: Proč?

E: Protože tam chodí všichni! Často tam někdo chce jít, když tam je někdo jinej. Tady ne, tady mě nikdo neobtěžuje.

A: No, ale vždyť tady teče studená voda!

E: Á, jo, to je pravda, mám tu jenom studenou. Nó, ale já se tu sprchuju a je to velmi příjemné s vodou velmi studenou (smích) vlastně teď v období horka není tak ledová, teče příjemná.

(rozhovor Evženie 6.4.2018 v pokoji E)

Pokoj je tedy místem, kam se může aktér odebrat, když chce klid a soukromí. Pokoj je „jeho“. Zvláště pak ve chvílích hádek a rozbrojů v domácnosti. Příkladem může být Jitka, jak již bylo popsáno výše, pro kterou je pokoj místem, kam se zavře a je tam „ukrytá“. Pokoj je pro ni místem bezpečí a autonomie. Stejně tak například pro Evženii: „*Když se Karla zlobí na děti Evženie, tak se Evženie zvedne a řekne: „děti, jdeme“ a jdou do pokoje, místo toho, aby na sebe s Karlou křičely*“ (rozhovor Jitka 20.3.2018).

8.2 POKOJ JAKO SOUČÁST DOMÁCNOSTI

A: Jaké je tvé nejoblíbenější místo na pozemku?

E: Obývák, když tam nikdo není, jinak v pokoji. Protože, když v obýváku nikdo není, můžu se koukat na televizi, a zvýšit si volume, a nikdo mi neřekne, ať do dám potíšejc. A když mi někdo zavolá, tak se cítím uvolněněji než v pokoji, protože tam je můj bratr, kterej všechno poslouchá. S mojí mámou by to až tak problém nebyl. Ale s bráchou jo. Ten mi dělá naschvály. (rozhovor Ester 5.4.2018)

Ester si chce telefonovat se svým přítelem a netouží po tom, aby jí u toho máma nebo bratr poslouchal. Také si chce pouštět hlasitě hudbu, aniž by ona sama někoho omezovala: „*no, takže třeba tady se moje máma kouká na televizi a já třeba telefonuju, tak jsem v*

obýváku. Tam nikdo není“ (rozhovor Ester 5.4.2018). Prázdný obývací pokoj je pro Ester místem, kam se utíká. V jejím vlastním pokoji totiž „spolubydlí“ s bratrem a mámou. To znamená, že je potřeba se uskromňovat, přizpůsobovat, že je Ester nestále pod dohledem, že si někdy „nemůže dělat co chce“.

Míra svobody „dělat si co chci“ a možnosti seberealizace korespondují s pocitem vlastnictví a dalšími jinými pozicemi na žebříčku hierarchie, jako třeba vztah rodič-dítě. Jestliže tedy jde o kontrolu, vykonává jí spíše Karla nad Evženií než naopak. A v kontextu jednoho pokoje je Evženie spíše ten, kdo kontroluje než např. dcera Ester.

I zde pro Ester při pobývání v obývacím pokoji hraje velkou roli znalost rutiny. Nicméně setkání není v tuto chvíli tak rozpaky budící, jako v případě Jitky, která se s Karlou v době hádek potkat vůbec nechce. Ester jednoduše na přítomnost někoho jiného zareaguje tím, že se zvedne a přesune se do pokoje: „*Když přijde návštěva, pozdravím a jdu do svého pokoje. Chvilku se zdržím, abych ukázala svou přítomnost. Ale já nejsem moc na povídání, ale taky záleží, kdo přijde*“ (rozhovor Ester 5.4.18).

Zajímavě ambivalentní se ukazuje Evženiin „den, kdy nebudu nic dělat“. V jednom stejném rozhovoru se vyjádřila relativně opačně. Jako by její odpověď, kterou jsem rozebrala výše, byla spíše přáním než realitou, a tato druhá byla jejím vyjádřením nespokojenosti s neustálou kontrolou a dohledem od Karly:

A: Jak by vypadalo vaše ideální bydlení?

...

E: A, no, líbilo by se mi vstávat, kdy chci, aby mi nikdo nic neříkal. Tady musím vstávat brzo!

A: Jakto?

E: Protože, když nevstanu, Karla se naštve.

A: Ale vždyť tu ráno není, ne?

E: Ona ráno jde po dvorku a říká: „já už odcházím, už je pozdě, vstávej!“ Když přijdu a je poledne a chce se mi spát, a ona je tady, nemůžu si jít lehnout, protože pak říká: „á, už zase spí, už spí, ta je ale líná.“ Ne, to se nesmí spát.

A: Takže proto nespíte po obědě?

E: Jo, každou chvíli přijde a říká, „hm, už zase spí“. A když spí Jitka, tak taky, přijde a říká mi, „aj, už zase Jitka spí, je líná.“ No, jenže když uděláme všechny naše povinnosti, když je jídlo uvařené, tak proč by si člověk na chvílku nelehнул, ne? Ale to se jí nelíbí. (šepot) Je to obtížné takhle žít.

(rozhovor Evženie 6.4.2018)

Znovu bych za tím viděla touhu Karly, aby všichni stejným dílem přispívali k blahu kolektivního statku (srov. Douglas 1991). Podle toho, co jsem mohla pozorovat, Karla většinu svého času pracovala, ať už v práci nebo v domácnosti, a vyžadovala tuto pracovitost a nasazení i po ostatních.

Ani vlastní pokoj Evženiei pak „neochrání“ před kontrolou od členů domácnosti, zvláště pak majitelkou (srov. Douglas 1991, s. 303). Domácnost se pak může stávat, jak popisuje Douglas, místem „*tyranské kontroly nad myslí i tělem*“ (tamtéž).

„No tahle komoda je dobrá, ale chybí nám nějaký nábytek, ale prostě je to hrozně drahý všechno. Nemám na to si to pořídit, když k tomu musím platit školy a tak. Nábytek máme hodně starý, tohle měla Karla už hrozně dlouho.“

(rozhovor Evženie 6.4.)

Stejně jako jsem nahlížela na předměty jako na symboly vztahů aktérů s druhými, kdy daný předmět tento vztah upevňuje, může takovýto dar symbolizovat, vytvářet a upevňovat nerovné vztahy, vztahy závislosti: „*Obdarování je často nahlíženo jako zdroj moci a kontroly nad ostatními a zdroj zvyšování sociálního statusu*“ (Lévi-Strauss 1969 podle Money 2007, s. 362). Tyto nerovné vztahy jsou tak předměty materializovány. Evženie je ekonomicky závislá na Karle a Konrádovi. Její bydlení a strava je jimi finančně zajišťována. Také věci, které má Evženie v pokoji, od nich opakovaně dostávala, zvláště pak různé předměty, které Karla vyřadila a vyměnila za nové. Toto postavení z Evženie činí osobu závislou a z Karly, respektive z manželů K, to dělá mocné. Jejich vzájemné postavení není vyrovnané. Karla vyžaduje od Evženie, potažmo od celé rodiny E, uznání své autority. Evženie se tak ve vztahu k dominantní Karle nachází v pozici „vděčné“ poslušnosti. Předměty v pokoji, které od manželů K dostala, se stávají neustálými materiálními připomínkami tohoto nerovného vztahu, vztahu závislosti, moci a vyžadované poslušnosti.

V následujícím úryvku vidíme, že Jitka sama vnímá finanční půjčku od Karly jako zdroj moci, a proto se toho snaží vyvarovat: „*Když člověk požádá Karlu o peníze, tak ona se cítí, že má moc nad tím člověkem, proto jí nikdy neprosím*“ (rozhovor Jitka 20.3.2018). Finanční nerovnováha je zdrojem dominance a podřízenosti.

„Jim se ty kytky nelíbí, teda Evžénii se nelíbí. Jitka nevim, ona tady nemá kytky, protože to není její dům, potřebovala by mít vlastní, aby tam mohla mít kytky.
(rozhovor Karla 12.4.2018)

Karla v úryvku vyjadřuje své přesvědčení o tom, že vlastnictví propůjčuje možnost realizace, jako například mít své oblíbené květiny na dvorku. Karla je na dvorku má, ač se Evžénii nelíbí, protože je to „její“ dvorek.

Douglas (1991, s. 287) se nediví, že děti chtějí opouštět rodičovský dům a hledají si samostatné bydlení. Právě ta „tyranská kontrola nad myslí i tělem“ děti vyhání (tamtéž, s. 303). Stejně i já jsem velmi dobře vnímala, jak se touha po vlastním bydlení promítala do narativů o něm, ač ne tolik do praxí aktérů. Např. nedávná rekonstrukce koupelny J nesymbolizovala přípravy na brzký odchod (srov. Vacková a kol. 2014, s. 176). Evženie, Jitka i Ester často zmiňovaly, že by si přály bydlet samy, aby si mohly dělat „co chtějí“, aby je nikdo nekontroloval. Za všechny bych uvedla citaci z rozhovoru s Karlou, která nyní již vlastní bydlení má, ale dříve, když bydlela s rodinou u své sestry, byla v podobné pozici jako nyní její snachy:

A: Je rozdíl mezi slovy dům a domov?

K: No, já nevim, asi ne. Tohle je přece celej můj dům, ne jenom kousek. Tohle je můj dům, ale i můj domov. A tohle je můj pokoj. Předtím, když jsme bydleli se sestrou, tak to nebyl můj dům ani domov, protože to bylo jejich. Člověk nemohl nic změnit, oni si mohli dělat co chtěli, bylo to jejich. Neměli jsme žádné soukromí. Tak jsme si řekli, musíme mít něco svého, i kdyby to měl být jenom pokojík. Nikdy jsme v dětství neměli vlastní dům, moje máma byla matka samoživitelka a neměla stálou práci, jenom takové přivýdělký. Ženy v těch dobách nepracovaly. (rozhovor Karla 12.4.18)

9 ZÁVĚR

Do Ciudad Juarez jsme s manželem přijeli na sedm měsíců jako salesiánští dobrovolníci s mládeží. Současně s dobrovolnictvím jsem v Ciudad Juarez uskutečnila také svůj etnografický výzkum, kterému jsem se věnovala tři intenzivní měsíce (přičemž předchozí doba pobytu v terénu mi umožnila výzkumný projekt adekvátně formulovat). Terénem pro výzkum se mi stala domácnost, s jejímiž obyvateli jsem postupně navázala vřelý vztah. Tuto domácnost obývalo devět obyvatel, respektive jedna rozšířená rodina, která se dělila na tři rodiny nukleární.

Gibas (2017, s. 263) vnímá domov jako průsečík různých témat a sil. To mě inspirovalo, abych přistupovala k domácnosti jako k terénu. Rozhodla jsem se ve svém bádání vyslyšet výzvu Pauknerové (2017) a „naslouchat materialitě“. Domácnost jsem tak nahlížela skrze materialitu a hledala jsem témata a síly, které se v domácnosti křížily.

V rámci častých návštěv „za zavřené dveře“ domácnosti (Miller 2001d) jsem tak zúčastněně pozorovala zvláště materialitu obývacího pokoje, nakládání s ní a narativy, které se k ní pojily. Dále jsem s obyvateli domácnosti prováděla polostrukturované i neformální rozhovory a etnografické procházky po domácnosti.

Ve svém zkoumání jsem si položila otázky: Čím je pro obyvatele sledované domácnosti jejich obývací pokoj? Co se v obývacím pokoji odehrává? Jací aktéři (lidští i ne-lidští) se na tomto dění podílejí? Čím je pro obyvatele domácnosti v kontextu obývacího pokoje jejich vlastní pokoj? Jaké významy nesou předměty v obývacím pokoji a v pokoji vlastním?

Obývací pokoj je místem pro obyvatele domácnosti a zároveň místem pro návštěvy. Je intimně rodinným i reprezentačním (Vacková a Galčanová 2010, s. 102). Jeho jednotlivé funkce vstupují do dialogu. Těmto dvěma tvářím obývacího pokoje, a s nimi pojící se materialitou, jsem se věnovala v prvních dvou kapitolách empirické části.

V první kapitole jsem se soustředila na obývací pokoj jako místo pro návštěvy. Tento aspekt místa s sebou nese nároky na jeho reprezentační roli a k tomu patřící vizáž pokoje. Zároveň je prostřednictvím materiality obývacího pokoje nebo „návštěvní materiality“ vyjednáván sociální status obyvatel, resp. domácnosti (srov. Bourdieu 1987). Je to místo, kde se obyvatelé snaží konstruovat svou identitu a vyjádřit prostřednictvím předmětů svůj vztah k vnějšímu světu (srov. Vacková a kol. 2014).

Konstrukce tohoto „obrazu“ domácnosti v sobě skrývá „boj“. Obyvatelé vyjednávají mezi sebou, jaké předměty a jaký „styl“ obývacího pokoje předloží očím návštěv. Materialita

promlouvá i o tomto rozhovoru mezi obyvateli (srov. Gibas 2017, s. 256). Zviditelňuje vzájemné vztahy a zobrazuje hierarchii, která v domácnosti panuje (srov. Vacková a kol. 2014).

V druhé kapitole jsem se snažila postihnout obývací pokoj jako místo sloužící obyvatelům domácnosti. Jako prostor relativně intimního odpočinku a zábavy, konzumace jídla a práce. Aby byl obývací pokoj rodinně intimní, obklopují se aktéři předměty, které je spojují s lidmi nebo místy, které odkazují k jejich jedinečnému životnímu příběhu (srov. Vacková a kol. 2014). Ukázalo se, že pro obyvatele domácnosti je obývací pokoj ambivalentním či komplikovaným prostorem (srov. Gibas 2017). Může být sdíleným, příjemným a veselým, ale zároveň i potencionálně nepříjemným, plným napětí, mocenského vyjednávání a nucené koexistence (srov. Douglas 1991).

Ukázala jsem, že i tento aspekt obývacího pokoje s sebou nese vyjednávání obyvatel o přivlastňování obývacího pokoje. Obyvatelé, respektive ti nejvýše postavení, si vymohou právo na rozhodování o tom, které předměty v obývacím pokoji budou umístěny. Hierarchie domácnosti se zviditelňuje i skrze přístup k jídlu, resp. k jídlu speciálnímu (srov. Búriková a Miller 2013).

Má třetí kapitola se věnovala vlastním pokojům nukleárních rodin. Je totiž možné sledovat určitý pohyb v domácnosti z obývacího pokoje do pokoje vlastního, který je způsoben více činiteli. Zaměřila jsem se na popsání vlastního pokoje v kontextu obývacího pokoje a spoluzití. A hledala jsem odpověď na otázku – za čím aktéři odchází do vlastního pokoje?

Ukázalo se, že vlastní pokoj je pro aktéry místem soukromí, bezpečí a intimity, autonomie a seberealizace. Zároveň, jak postupně vykresluji, ani vlastní pokoj ve sdílené domácnosti není místem zcela intimním, bezpečným ani soukromým, protože i do něj proniká všudypřítomná kontrola od ostatních, moc a autorita. To, co nedovoluje a neskýtá aktérům obývací pokoj ani pokoj vlastní, promítají do svých snů o samostatném bydlení, kterými svou práci uzavírám.

Je možné také pozorovat, jak je sama materialita aktérem a má *agency* právě ze spojení, se kterými se pojí (Clapham 2011). Předměty jsou v jednání – zpřítomňují lidi, místa i mocenské vztahy a tyto činí viditelné (Money 2007). Mluví o přáních, tužbách i o intimních a bolestných pocitech (tamtéž). Zároveň umožňují lidem být skrze ně „*aktivními producenty významů*“ (tamtéž, s. 375). Lidé jsou prostřednictvím předmětů v dialogu s jinými prostory, časy a druhými lidmi (Vacková a kol. 2014). Skrze ně promlouvají se světem i se sebou

samými. Ujišťují se o tom, kým jsou, a světu to demonstrují (tamtéž). Jak ukazují závěry analýzy materiality domácnosti, vzájemný vztah lidských i nelidských aktérů je komplexní (Money 2007). Materialita promlouvá o rozličných tématech, jako jsou např. migrace, solidarita, soukromí, intimita, bezpečí, moc, rodina či identita (srov. Gibas 2017).

Zároveň by nebylo správné přisuzovat předmětu význam, který nenesé. Je proto potřeba dbát ze strany výzkumníka velké opatrnosti a usilovat o co nejlepší pochopení motivů, které přiměly informátora k umístění určitého předmětu do prostoru. Snažila jsem se díky znalosti kontextu, jednání a narativů informátorů, hledat ve věcech ty pohnutky, které za nimi stojí (srov. Vacková a kol. 2014, s. 188).

10 LITERATURA

ACOSTA, Jesús Ángel Enríquez. 2009. Migration and Urbanization in Northwest Mexico's Border Cities. *Journal of the Southwest*. **51**(4), 445-455

BARŠA, Pavel. 2006. Konstruktivismus a politika identity. *Antropoweb* [online] [cit. 2019-01-04]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/konstruktivismus-a-politika-identity>

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-85959-46-1.

BOURDIEU, Pierre. 2010. Sociální prostor a symbolická moc. *CEFRES* [online]. Praha: CEFRES USR 3138 CNRS-MAE [cit. 2019-01-04]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/bourdieu_1995_socialni_prostor_symbolicka_moc.pdf

BÚRIKOVÁ, Zuzana a Daniel MILLER. 2013. *Au-pair*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 9788074191510.

CLAPHAM, David. 2011. The Embodied Use of the Material Home: an Affordance Approach. *Housing, Theory and Society* [online]. **28**(4), 360-376 [cit. 2019-01-02].

DOUGLAS, Mary a Baron C. ISHERWOOD. 1996. *The world of goods [electronic resource]: towards an anthropology of consumption*. London; New York: Routledge. ISBN 0203434854.

DOUGLAS, Mary. 1991. The Idea of a Home: A Kind of Space. *Social Research* [online]. **58**(1), 287-307 [cit. 2019-01-02]. ISSN 0037783X

Etické směrnice České asociace pro sociální antropologii. *Česká asociace pro sociální antropologii* [online]. nedatováno [cit. 2019-01-04]. Dostupné z: http://www.casaonline.cz/?page_id=9

GEERTZ, Clifford. 2000. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 8085850893

GIBAS, Petr. 2017. Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova. *Czech Sociological Review* [online]. **53**(2) [cit. 2019-01-01].

GOFFMAN, Erving. 2018. *Všichni hrajeme divadlo: sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Portál. ISBN 9788026213420.

HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 9788026209829

HEŘMANSKÝ, Martin a Jitka LINDOVÁ. 2017. *Pozorování* [online]. In: *E-Úvod do společenskovědních metod*. [online]. [cit. 2019-01-01]. Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>

Informe Así Estamos Juárez 2018. 2018. In: *Plan Estratégico de Juárez, A.C.* [online]. Ciudad Juárez: Plan Estratégico de Juárez, A.C., [cit. 2019-01-04]. Dostupné z: https://planjuarez.org/images/docs/informes/Informe_asi_estamos_juarez_2018.pdf

KAŠPAR, Oldřich a Eva MÁNKOVÁ. 2009. *Dějiny Mexika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. Dějiny států. ISBN 978-80-7106-340-7.

KUSENBACH, Margarethe. 2003. Street phenomenology: The go-along as ethnographic research tool. *Ethnography*. 4(3), 455-485.

LUTHEROVÁ, Soňa. 2010. Investigating the visual dimension of material culture research on the home. *Slovak Ethnology*. 58(5), 614-627.

MILLER, Daniel, ed. *Home Possessions: material culture behind closed doors*. Oxford: Berg, 2001. ISBN 9781859735800

MILLER, Daniel, ed. *Material cultures: why some things matter*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. ISBN 02-265-2601-1.

MONEY, Annemarie. 2007. Material Culture and the Living Room. *Journal of Consumer Culture*. 7(3), 355-377. ISSN 14695405.

NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. 2007. Jedna ruka kreslí druhou, aneb Jak se dělá etnografický výzkum. In *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Pravidla hry*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0

PAUKNEROVÁ, Karolína. 2014. Co říká dům: možnosti symetrického přístupu k materialitě domova. *Český lid: Etnologický časopis*. 101(4), 439–458.

STÖCKELOVÁ, Tereza a Yasar ABU GHOSH. 2013. *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 9788074191480.

TŮMOVÁ, Jana. 2016. *Za dveřmi cizího domova: návštěva v sociokulturní perspektivě* [online]. Plzeň. [cit. 2019-01-04]. Dostupné z: <https://otik.zcu.cz/bitstream/11025/24630/1/Diplomova%20prace.pdf>. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce Mgr. Gabriela Fatková PhD.

VACKOVÁ, Barbora a Lucie GALČANOVÁ. 2010. Inovace, rutiny a cihly: Současnost zlínského bařovského bydlení. In: *Československé město včera a dnes: každodennost - reprezentace - výzkum: každodennost - reprezentace - výzkum*. Brno: Masarykova univerzita, Pavel Mervart. s. 77-113. ISBN 978-80-210-5308-3.

VACKOVÁ, Barbora a Lucie GALČANOVÁ. 2014. Prostory domova. In Matoušek, Roman; Osman, Robert (eds.). *Prostor(y) geografie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. s. 167-188, 22 s. ISBN 978-80-246-2733-5.

VACKOVÁ, Barbora, Lucie GALČANOVÁ, Michaela KVAPILOVÁ BARTOŠOVÁ a Lukáš KALA. 2014. *Sami doma: Bydlení, práce a vztahy lidí žijících v jednočlenných domácnostech*. Červený Kostelec, Brno: Pavel Mervart, Masarykova univerzita. 259 s. ISBN 978-80-7465-185-4.